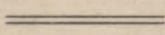

57514-

Onbekende Herinneringe van Dr. E. J. P. Jorissen

Oor die Eerste Vryheidsoorlog

Meegedeel deur Prof. Dr. S. P. Engelbrecht

J O R

ONBEKENDE HERINNERINGE VAN Dr. E. J. P. JORISSEN

OOR DIE EERSTE VRYHEIDSOORLOG

(Meegedeel deur Prof. Dr. S. P. Engelbrecht)

Oorgedruk uit Die Volkstem

In Suid-Afrika, en veral in Transvaal, leef ons baie vlug. Dis nog nie eens honderd jaar gelede dat vir die eerste keer 'n Christelike Staat ten noorde van die Vaalrivier opgerig is nie, en wat vir lotswisselinge het dit sedert daardie tyd ondergaan! Eers die suiwer Trekkers-periode, wat in 1852 die moontlikheid bereik het om 'n gevestigde vorm aan te neem, en daarna die stuiptrekke van die kinderjare van die Republiek wat in 1857 oorgegaan het in 'n konsolidasietydperk, wat met onrus en woelinge gepaard gegaan het en waaraan in 1864 'n end gekom het. Toe eers kon die Suid-Afrikaanse Republiek 'n tyd van rustige ontwikkeling ingaan. Dan vind ons die bewind van president M. W. Pretorius en daarna die van president Burgers. Hierop volg in 1877 die eerste Engelse periode toe Transvaal 'n kroonkolonie geword het en die Eerste Vryheidsoorlog was nodig om die Republiek uit sy as te laat opstaan. Toe volg weer die jare van kragontwikkeling onder president Kruger wat deur die Tweede Engelse oorlog versteur is. Daarop het gevolg die jare waarin Transvaal vir die tweede keer 'n kroonkolonie

was, waarop weer drie jaar van selfbestuur onder generaal Botha gevolg het en van 1910 het Transvaal deel geword van die Unie van Suid-Afrika.

Deur al hierdie lotsveranderinge op staatkundige gebied is die herinnering aan sommige persone, wat 'n verneme aandeel gehad het aan die staatkundige werksaamhede in die verlede, veels te veel terug gedring. Hulle het te gou in die vergeetboek geraak; maar ons maak ons nie ongerus dat hulle in die vergeetboek sal bly nie, want die tyd vir 'n wetenskaplike beskrywing van die geskiedenis en lotgevalle van die ou Suid-Afrikaanse Republiek is nie meer ver nie.

DR. JORISSEN.

Een van die persone wat 'n belangrike aandeel in die gebeurtenisse van die verlede geneem het—en dan dink ons veral aan die periode tydens die eerste Anneksasie van Transvaal—maar wat vandag nie meer genoeg geken word nie, is dr. E. J. P. Jorissen. Hy was in die anneksasie-tydperk die regsgeleerde adviseur van die Boerevoormanne en het as sulks met die vre-

desonderhandelinge na die slag van Amajoeba belangrike dienste aan die land bewys. In 1896 het hy sy „Herinneringen” te boek gestel. Dit vorm ’n belangrike bydrae tot die kennis van die geskiedenis van daardie tydvak. Hoewel dit vandag al moeilik is om hierdie „Herinneringen” in hande te kry, kan mens dit tog in die meeste biblioteke raadpleeg. Anders is dit met ’n reeks herinneringe wat dr. Jorissen in 1887 in *Het Nieuws van den Dag* geskryf het. Dit is nie alleen volslae onbekend in Suid-Afrika nie, maar lê in Holland begrawe in die ou lêers van genoemde koerant. Dit is baie jammer, want hierdie herinneringe bevat ook veel historiese materiaal, ofskoon mens sommige van die mededelings in die „Herinneringen” van 1896 terug vind. Ons is dan ook daarvan oortuig dat ons met die herdruk daarvan ’n belangrike bydrae tot die kennis van die geskiedenis van die Eerste Vryheidsoorlog aan die vergetelheid ontruk. Maar vooraf wil ons eers een en ander meedeel oor die persoon van die skrywer.

Eduard Johan Pieter Jorissen is op 10 Junie 1829 in Zwolle gebore, waar sy vader predikant was. Sy grootvader Matthias Jorissen was die bekende Hoogduitse predikant in Den Haag wat in 1805 lid was van die kommissie, wat onse Gesange saamgestel het en wie se naam as sodanig voor in onse Gesangboeke voorkom. Verskeie van Matthias Jorissen se afstammelinge het die Hervormde Kerk in Nederland as predikant gedien. Die latere Transvaalse Jorissen was aanvanklik ook predikant. Van 1854 tot 1859 het hy op Kamper-eiland gestaan, van 1859 tot 1861 op Broek-in-Waterland, en van 1861 tot 1868 in die stad Groningen. Hy was vaardig met die pen en verskillende geskrifte van hom het die lig gesien. Maar hy was heftig en hartstogtelik, strydvaardig en stryd-

lustig, en in 1862 is met die oog op sy wyse van kritisering ’n vlugskrif uitgegee onder die naam „Hoe Ds. E. J. P. Jorissen recenseert.” Sy teologiese standpunt was uitgesproke vrysinning, so selfs dat hy uit eie beweging in 1868 sy bediening neergelê het om die joernalistiek as beroep te kies.

In 1875 het president Burgers, wat toe in Holland vertoef het, met hom kennis gemaak en dit het daarheen gelei dat Jorissen na Suid-Afrika gekom het met die doel om onderwys te gee aan die Gymnasium, wat in Pretoria opgerig sou word. Voor sy vertrek uit Holland het hy nog eers op ’n kerkregtelike onderwerp tot dokter in die godgeleerdheid gepromoveer.

SY LOOPBAAN IN TRANSVAAL.

Sy loopbaan in Transvaal was egter heeltemal anders as wat hy hom voorgestel het. Op aanrade van die Transvaalse konsul te Kaapstad, die heer Johan Marquard, het hy hom in Suid-Afrika op die studie in die regsgeleerdheid toegelê, waarin hy deur sy studie en loopbaan in Holland reeds enigszins tuis was. In 1876 het hy in Pretoria sy prokureurs-eksamen afgelê en is toe kort daarop as staatsprokureur aangestel.

Vlak na die Anneksasie in April 1877 is hy saam met Paul Kruger na Engeland om namens die Uitvoerende Raad van die geannekseerde Republiek in Engeland teen Shepstone se daad te gaan protesteer.

In 1879 het dr. Jorissen as die regsgeleerde adviseur van die Boerevoormanne opgetree, en as sulks het hy in die oorlog, wat in Desember 1880 uitgebreek het, sy lewe vir die Afrikanersaak gewaag. By die vredesonderhandelinge in Maart 1881 het hy ’n belangrike rol gespeel.

Oor die behandeling wat hy in 1883 van die Transvaalse Volksraad onder-

vind het, word hier geen oordeel gevel nie. Hierdie episode wag nog op 'n historiese kritiese behandeling. In elk geval, niemand minder as president Kruger was later daarvan oortuig, dat hom 'n onreg aangedaan was, en daarom het hy in 1888 'n benoeming as regterlike amptenaar in Johannesburg ontvang, en in 1890 as lid van die Hooggeregshof in Pretoria.

Die oorlog van die Tweede Vryheidsoorlog was vir hom verpletterend. Hy het na Holland gegaan waar hy op 20 Maart 1912 oorlede is.

Hy was nie iemand met 'n aangename karakter nie. Hy was sarkasties en kon vlymend skerp wees. Iemand wat hom geken het, het die volgende tekening van sy uiterlike verskyning gegee: „de magere rechte figuur, stram, met ietwat gebogen rug; stijf het been van de rheumatiek, altijd in het deftige zwart; het zilberwitte haar onder het grijs van den hoogen hoed; de witte baard omlijstend het lang smalle gelaat, waarin de grauwe oogen scherp schitterden boven den grooten neus.”

I.

Het was de 12de April 1877 'n treurige dag in Pretoria, de kleine schoon gelegen hoofstad der Zuid-Afrikaanse Republiek. Aan 'n worsteling van veertig jaren werd op ruwe wijze 'n einde gemaakt, en de zwervers, die, omdat zij niet langer onderdanen van 't Engels bewind wilden zijn, veertig jaren vroeger uitgeweken waren; die herhaaldelik uit hun tijdelike rustplaats opgestoten, en zelfs uit een door hen gevestigde stad en van de zee kust verjaagd waren; de zwervers, die juist 25 jaren vroeger 'n eeuwig traktaat meenden gesloten te hebben met Engeland, waarbij deze Mogendheid hun voor goed onafhankelijk verklaarde—werden op die dag tegen hun zin en niettegenstaande hun protest, op nieuw gewelddadig in 't huis der Britse Sou-

vereiniteit teruggebracht. Uit de dromen van 'n eigen zelfstandig bestaan werd men wakker geschud. Ja, men moest zelfs bij deze ontijdige wakker-schudding nog de onaangename en kwetsende verzekering horen, dat men 't eigenlijk deed om den wille des patiënten zelve, die zwak en krachteloos was, ten enenmale uitgeteerd en zonder hulpmiddelen van herstel. Goed bezien, kalm beredeneerd, zonder sentimentele opinies, moest deze daad van geweld beschouwd worden als 'n zegen. „Uw buurmans huis”, zo sprak in aanschouwelijke taal de vriend der boeren (de held der annexatie, sir Theoph. Shepstone) staat in brand, en gij weet uit welke brandbare bestanddelen het bestaat, want uw eigen huis is geheel hetzelfde. Wij wensen dat vuur, terwijl het nog smeult, te blussen, omdat gij daartoe niet in staat zijt; die wens en elke stap daarvoor gedaan spruiten uit onze vriendschap voor u voort. Wij worden gedreven door belangstelling voor uw welvaart, zeker niet minder dan door de gebiedende plicht om voor eigen lijfsbehoud te zorgen.”

Vier jaren later en ook in Pretoria, op geringe afstand van de plaats waar in 1877 met bevende stem, sidderend voor zijn eigen veiligheid, de heer Melmoth Osborn verklaarde dat de Transvaal gerekend zou worden Brits grondgebied te zijn, stond 'n breed spreekgestoelte opgetimmerd, bestemd voor de hooggeplaatste Engelse ambtenaren—de gouverneur der Kaapkolonie, tevens Hoge Commissaris van H.M. de Koningin, sir Hercules Robinson en de krijgshaftige militaire opperbevelhebber van 't Britse leger in Z. Afrika, tevens gouverneur van Natal: sir Evelyn Wood—de Hoog-EdelAchtbare voorzitter van 't Hooggerechtshof in de Kaapkolonie: sir Henry de Villiers—met hen voor 'n grote staf civiele en militaire ambtenaren. Hel pronkten

de drie kruisen in 't Britse wapenveld op het rood doek. Rustig stonden enige van de voornaamste leiders der Boeren ter rechter en linkerzijde, en na 't bulderen van de kanonschoten, ten aanschouwe en aanhoren van honderden Kafferhoofden uit Oost- en West te zamen geroepen, deed de eerstgenoemde waardigheidsbekleder der wereld kond, dat de daad van 1877 was vernietigd, en wekte zij in naam van Koningin Victoria allen tot gehoorzaamheid op aan de herstelde regering van de Transvaal. 't Was 'n praalvertoning, zoals Engeland ze lief heeft; waar macht, luister en rijkdom wordt ontwikkeld, waar de schitterende uniform, de wapperende banieren, de schelle muziek onder 'n heldere zuidelijke hemel, gestoffeerd met de bruine tinten der inboorlingen, 't schouwtooneel ener Indiese Durban voor de geest roepen. Aan de ontwerpers van deze voorstelling in Pretoria ontsnapte de ernstige les, die uit alles sprak. Hun was 't te doen om 'n machtvertoning; in de diepe minachting van de Engelsman voor alle andere volken bedoelde hij 'n indruk te bewerken, dat de herstelde Transvaalse Republiek 'n vrije genadegift was van de absolute Souvereine der aarde. Dus kwam de ernst der historische rechtvaardigheid aan 't licht.

Engeland, dat in 1877 't recht der volken schond, moest zelf, op de plaats van 't onrecht, eere-herstelling en als het ware bekentenis doen.

Tussen deze beide dagen, 12 April 1877 en 5 Aug. 1881, ligt 'n korte, maar uiterst merkwaardige geschiedenis. Hoewel 't toneel slechts klein is en ver van de grote beweging der volken, verwijlen wij, die er waren met licht verklaarbare belangstelling in de afwisselende gebeurtenissen. Ik wil trachten zo eenvoudig mogelijk, waarheidlievend, onpartijdig, personen en

gebeurtenissen te tekenen zoals mij ze voor de geest komen. Zonder nu al te slaafs de keten der tijdsopvolging te volgen, zal ik toch niet zonder noodzaak te grote sprongen in de chronologie maken. Evenmin kroniek als uitvoerige historie, wil ik mij met u in enige herinneringen verdiepen, en waar misschien de ingenomenheid mij zou medeslepen zal, hoop ik, de bescheidenheid mijn pen besturen.

De annexatie maakte 'n einde aan 't gezag van de Staatspresident Burgers, en dreef uit Pretoria de weinige leden van de Uitvoerende Raad en Volksraad weg, die nog tot op die akelige Donderdag Burgers waren nabij gebleven. 'n Teraardebesteding van 'n invloedrijk man, de ware erven ontferd, de gelukkige erven 'n weinig beschaamd over hun onverdiend fortuin, de eerste diep neerslachtig, de laatste uit bescheidenheid hun eigen huis opzoekend, om daar onder elkander op 't geluk van de dag te drinken, aan zo iets deed Pretoria denken. Er heerste 'n dodelijke rust. Alleen de Hollanders spraken luid en heftig hun opinie uit, 'tgeen ook 'n enkele onder hen nog 'n minder beleefde vermaning van de Engelse machthebbers op de hals haalde. De post reed met de annexatie-proclamatie naar de zuidelijke grenzen, en 'n jong burger, die later zich in de oorlog zeer verdienstelijk heeft onderscheiden (J. Schutte), nam op zich ten behoeve van sir Theoph. Shepstone 't omineuse staatsstuk te verspreiden in de distrikten Wakkerstroom en Utrecht, en eigenhandig aan de heer P. Joubert te bezorgen. Dergelijke diensten werden door anderen voor de noordelijke en oostelijke streken des lands aangeboden en bewezen. 't Drukken der proclamatie was op de drukkerij, waar de regering haar werk liet vervaardigen, met voorkennis en toestemming van de Uitvoerende Raad

geschied. Met duidelijkheid had de Volksraad het niet ééns, maar herhaaldelijk uit de mond van de buitengewone Engelse kommissaris vernomen, dat hij 't land zou annexeren. Geen lid van de Volksraad, niet 'n enkel van de Uitvoerende Raad, wie de daad kon verrassen of heeft verrast.

't Schijnt dat zowel volken als personen soms door 'n duizeling overvallen worden, die hen besefloos en weerloos maakt, 'n zwakke prooi voor de verkrachter. In 'n dergelijke staat blijkt de Transvaal in 1877 verkeerd te hebben. De blaam voor zwakheid, gebrek aan eensgezindheid, aan mannelijke moed, zal wel gedragen moeten worden door ieder, die destijds met 't bestuur der zaken was belast; door allen zonder onderscheid, naar evenredigheid natuurlijk van de invloed voor ieder die hij bezat, of mocht hebben bezeten, door ambt of positie. Van verraad en omkoping, vooral met 't oog op de toenmalige Staatspresident, te spreken, is belachelijk. Van de twee mogelijkheden: zwichten of naar 't zwaard grijpen, heeft men de laatste niet gekozen. Zo men er ooit aan gedacht heeft, of liever, zo het eerst 't denkbeeld werd geopperd—en is 't niet reeds 'n vaag teken als in zulke kritieke ogenblikken 't denkbeeld ter sprake komt, waar zonder spreken 't zwaard aangegord had moeten zijn—zo, zeg ik, 't denkbeeld werd geopperd, dan wierp men 't ver weg. 't Heeft niet aan spot ontbroken over een bevolking, die, zonder stryd, voor 'n overmacht van 25 gewapende soldaten, want dit was 't militair eskorte van sir Theoph. Shepstone, is bezweken. Maar op 't getal komt 't niet aan; die 25 man vertegenwoordigden de militaire macht van Engeland, 't komen met die macht was 'n openbaar trotseren van de dwerg; voorbedachtelijk was dit geschied. Met uittartende

lompheid schreef de heer Shepstone, dat hij op reis was gegaan en zich reeds in 't land bevond, en de Staatspresident opzettelijk geen kennis had gegeven of verlof gevraagd had voor dit militair eskorte, omdat hij geen tijd zou gehad hebben om op antwoord te wachten. Met welke vriendelijke woorden hij 't ook inkleedde, duidelijk genoeg was de bedreiging, letterlijk aldus in de Uitvoerende Raad uitgesproken: Indien men zijn aanbiedingen verwierp, en de tijd om tot gemeen overleg te komen liet voorbijgaan, zou hij, hoe ongaarne ook, teruggaan en plaats maken voor de mannen van 't zwaard.

Welnu, aan gewapend verzet wilde men niet aan. Er waren destijds weinigen in Pretoria, die aan de mogelijkheid dachten zich tegen de reuzemacht van Engeland te verzetten. Vele burgers waren later aangekomen Kolonisten uit de Kaap, ik bedoel aangekomen lang na de grote trek en sedert de erkenning der Republiek in 1852. Zij vooral waren een en al eerbied en ontzag voor Engeland's grootheid; en al is 't mogelijk bij hen 'n vurige liefde voor de vrijheid en onafhankelijkheid der republiek te veronderstellen, hun Engelse opvoeding, zo uitsluitend Engels dat er b.v. van 'n Nederlandse, Duitse of Franse beschaving, letterkunde, wetenschap, kunst bijna geen sprake is. maakte 't deze burgers des lands al bijzonder moeilijk te geloven, dat verzet tegen Engeland iets anders was dan 'n hersenschim, en zelfs nog sterker, deed velen hunner in ernst vragen, of 't niet plicht was de goede bedoelingen van Engeland te ondersteunen? Van hun zijde is de aandrang tot meer beslissende of stoutere stappen niet uitgegaan. En 't volk zelf? Gebrek aan eendracht; zodat men er bijna toe komt om te vragen of er wel 'n volk bestond. En werkelijk ben ik geneigd die vraag ontkennend te be-

antwoorden. De tegenspoed en de onderdrukking hebben 't volk gemaakt.

II.

De grote bijeenkomsten, die gedurende de tijd van 'tgeen wij „het lijdelijk verzet” noemden, in steeds groter aantal en uit alle kanten, de zonen des lands bijeenbrachten; het vierweeke bijeenzijn in 1879 aan Kleinfontein, en in December van 'tzelfde jaar op Lui-paardsvlei, hebben 't volk als 't ware aan zich zelf ontdekt; de mannen van Lijdenburg met die van Waterberg, Wakkerstroom, Potchefstroom en Marico verbroederd. 't Leven van de Transvaalse burger is 'n zeer eenzelvig. Voor zoveel er samenleving mogelijk is tussen mensen, die op uren afstands van elkander wonen, bepaalt zij zich tot de burens en het twee of driemaal 's jaars reizen ten nachtmale. 't Leven gaat daardoor op in 't huisgezin en zijn bijzondere belangen, of bepaalt zich, zo het wijder kring omvat, tot politieke naijver en politiek ambtsbejag. Dit politiek bedrijf is 'n scherp wapen of, beter uitgedrukt, 'n schone gelegenheid voor intriges, kuiperijen en kwaadstokerijen.

Met de ijver 'n betere zaak waard is dit bedrijf gespeeld en aangewakkerd door allen en allerlei, bijna zonder uitzondering, vooral van 1872-1877. Men wondde nu deze dan een ander leidende mannen—een eerst toen 't te laat was begreep men, dat niet alleen enkele personen overwonnen waren of gedood, maar dat men iets hogers, iets beter had gedood—het vaderland. Toen 't volk dit inzag is 't opgestaan, en heeft door de omstandigheden geholpen 't vaderland gered.

Maar in April 1877 was 't nog niet rijp voor dit inzicht en liet 't rustig en gelaten 't onheil over zich komen.

Thomas Francois Burgers is van die slapheid het slachtoffer geworden. Hij

is gebroken door de val der Republiek. Hij had liefde voor 't land en 't volk; hij was 'n dweper die aan een vaderland en een volk geloofde. Helaas, er waren slechts partijen: wat hij liefhad moest nog geboren worden! Er zijn mij weinig mannen bekend geworden, die zulk 'n aantrekkelijke persoonlijkheid, zoveel vurige geestdrift, zo hoge adel van gezindheid bezaten als hij. Hij wist veel, sommige dingen zeer goed en grondig, en bezat 'n bizondere bevattelijkheid om zich in korte tijd veel eigen te maken. Van zijn meer dan gewone bespraaktheid is 't onnodig veel te zeggen. Somwijlen klom zij tot echte welsprekendheid. Hij had zeer grote regeringstalenten. Zijn houding na de eerste ongelukkige afloop van de Sekoekoeni-oorlog is daar 't bewijs van; beraden en doortastend organiseerde hij, bijna zonder hulpmiddelen, in korte tijd—de uitkomst heeft 't bewezen—'n bijna volmaakt stelsel van militair op- en insluiten des vijands, en wist hij, trots de verraderlike oppositie in de najaarszitting van de Volksraad van 1876, de nodige fondsen voor de door hem eigenmachtig in 't leven geroepen vrijwilligerskorpsen te verkrijgen. Dezelfde goede en degelijke eigenschappen legde hij aan de dag bij de aanvaarding van zijn ambt, toen hij van 't door zijn benoeming opgewekt vertrouwen gebruik maakte om 't krediet van 't land door de verzilvering van 't papieren geld te herstellen. En zo in vele andere gevallen. Ik geloof, dat een der grootste fouten, door hem als staatsman begaan, is geweest zijn Europeese reis, waardoor hij te spoedig na zijn optreden als president, en voordat hij genoegzaam 't vertrouwen van 't volk had kunnen winnen en dientengevolge ook met te weinig doorzicht in de eigenaardige moeilijkheden van zijn taak, op 'n nieuw, hem geheel vreemd terrein zeer

ingewikkelde onderhandelingen heeft moeten voeren, en beslissingen nemen, waarbij eerlike bedoeling wel kostelijk is, maar takt en kennis van Europeese toestanden, politieke en economiese, onmisbaar zijn. Burgers heeft door dat optreden in Europa de ogen van Engeland's staatslieden voor de gevaren der oprijzende jonge Zuid-Afrikaanse Republiek geopend. De buitengewone opgang door hem in Europa gemaakt, is voor lord Carnarvon 'n prikkel geweest om zijn plannen tot vereniging van alle Staten in Z.-Afrika onder één Engelse vlag te verhaasten. Nauweliks zes maanden nadat de president triomfantelijk in Pretoria was teruggekeerd, met 't redelijk vooruitzicht dat hem de middelen zouden worden verstrekt, om de hulpbronnen van 't land door rechtstreeks vervoer naar de zee te openen, vaardigde de Engelse Minister 'n Staatsstuk uit, dat 't doodvonnis der Republiek bevatte. 't Is eervol voor de nagedachtenis van de persoon, dat hij de vijand de overtuiging heeft gegeven: met Burgers langer aan 't werk te laten, wordt de Transvaal te machtig en gevaarlijk voor de Engelse suprematie; al is het 'n twijfelachtige lof voor de staatsman, die 'n taak blijkt te hebben ondernomen voor zijn schouders te zwaar.

Maar zij zou dit voor ieder geweest zijn. Burgers is ten grave gedaald, naar lichaam en geest 'n gebroken man. Wij staren hem na met warme gehechtheid en schrijven zonder de minste aarzeling op zijn graf: 'n man van edele beginselen, vurige ijver, belangeloze eerezucht—die zijn land heeft liefgehad, meer dan zichzelf.

Met 12 April 1877 sluit zijn kortstondig politiek leven, en ving voor anderen de taak aan, om zo mogelijk 't schip van Staat weder zeevaardig te maken.

De eerste maanden toonden weinig dat er ooit iets bizonders zou geschieden. Men hoort menigmaal in onze streken 't gevoelen uitspreken, dat wonderlike zelfverblindings bij beide partijen—Transvalers en Engelsen—de ogen heeft doen sluiten voor noodzakelijke stappen, en wel bij beiden gelijk. Gelijk de eersten het zich zelven te wijten hadden, dat de onafhankelijke Republiek tot Brits grondgebied werd verklaard, kunnen de laatsten zich evenmin vrijwaren van de blaam, dat zij de goede gelegenheid hun onverwacht geschonken ongebruikt hebben laten voorbijgaan. Sir Theophilus Shepstone scheen er anders wel de man voor om partij te trekken van de omstandigheden. Listigheid is evenwel nog geen staatsmansbeleid. Hij had veel met de Boeren gemeen. Zoon van 'n zending, was hij in Afrika opgegroeid, had van jongsaan met kaffers op en nedergegaan, en was vereenzelvigd met de zeden des lands; eenvoudig in kleding en gebruiken, 'n goed man met welwillendheid in manieren, zonder enige schitterende talenten, en gelijk de boeren zelve zonder boekenkennis of letterkundige smaak, 't huiselijk Hollands-Afrikaans pratende, 'n vijand van praal. Hij was in 't geheel geen man van de grote wereld, maar miste misschien ook die werkelijk ruime en brede inzichten, die de ware staatsman er toe zouden gebracht hebben, om zulk 'n vorm van Engels bezit in de Transvaal te kiezen, waardoor zowel de Engelse suprematie verzekerd, als de genegenheid der bevolking gewonnen had kunnen worden. Indien de heer Shepstone zonder veel vertoning en schijn van verandering zich zelf eenvoudig in de plaats van de Staatspresident had gesteld, de beide hoofdelichamen van 't bestuur: Volksraad en Uitvoerende Raad, had bestendigd, en vooral zich gewacht had voor de grote fout van

bijna onmiddellik 't Hollands uit de officiële stukken te verwijderen, mischien ware dan onder de malse regen van stoffelijke voordelen, die onwillekeurig overal nederdruppelde, de doffe rust niet verstoord en de volksgeest in slaap gebleven.

Een feit is 't, dat de heren Kruger en Jorissen, die naar Londen werden gezonden om namens President en Uitvoerende Raad plechtig tegen de daad der annexatie te protesteren, zeer weinig ondersteuning vonden van de zijde der bevolking. Met zeer veel moeite werd 'n zeer geringe som voor de reis bijeengebracht. 't Was voor lord Carnarvon alzo licht spel de afgevaardigden te verzekeren, dat zij hun eigen land niet kenden, en werkelijk tegen de zin hunner landgenoten spraken, die verre van ontevreden te zijn, zich zeer rustig nederlegden bij 't gebeurde en allerwege door hun gehoorzaamheid en vriendelijk samenwerken met sir Theoph. Shepstone 't bewijs leverden van hunne instemming. Zelfs werd van een der geesteliken, werkzaam in de Transvaal, de predikant Jooste, 'n brief gepubliceerd, waarin stoutweg aan de Minister werd verzekerd, dat hij 't land doorgereisd en overal tevredenheid en blijdschap gevonden had. 't Is 'n feit, waarvoor ik instaat, dat de genoemde afgevaardigden al de maanden van hun verblijf in Europa zonder berichten van hunne medeburgers bleven, en zonder ondersteuning, en dat zij beiden voortdurend verlamd werden in hunne pogingen door de gedachte: geen steun in de bevolking te vinden.

III.

De terugkomst der deputatie, de vruchteloosheid van haar werk, brachten een diepen indruk te weeg. Voor het eerst openbaarde zich een teken van nationalen zin, en 'n uiting van 't volksgevoelen; de stroom keerde,

of wil men liever, het getij kenterde. Het is nu bijna tien jaren geleden dat dit geschiedde, en nog staat mij levendig voor de geest welk 'n verschillende indruk deze eerste beweging ten goede maakte. Er was ene grôte menigte burgers te Pretoria samengekomen, en door onderscheiden sprekers werd onverholen en luid de afkeer der bevolking tegen de annexatie uitgesproken. Van bedrog werd gewaagd, waardoor de Regering in Londen was misleid, en het besluit genomen om 'n komité te benoemen, teneinde de volkszaak te behartigen. Al de later bekend geworden hoofdleiders kwamen op de voorgrond.

Het was 'n vreemd toneel: de heren der annexatie vrij ongerust, niet wetende wat vaart het zou nemen; anderen de schouders ophalende over wat in hun oog een snoeverij zonder enige betekenis scheen; velen diep bedroefd over 'n beweging, die hun voorkwam welgemeend maar tevens te laat te zijn.

Met deze eerste openbaring van de sluimerende, haast ontwakende volksgeest vangt het tijdperk onzer historie aan, hetwelk wij met de naam van „lijdelijk verzet” bestempelen. Twee maanden later, in April 1878, werd de eigenlijk gezegde eerste volksbijeenkomst gehouden op Doornfontein, 'n plaats aan de grote weg tussen Pretoria en Potchefstroom, waar Gerrit Kok, een der waardste vrienden des lands, 'n warm vereerder van Burgers, onder de zware eikebomen voor zijn huis, twee, drie dagen lang honderden burgers gastvrij ontving. Men had zich niet gestoord aan ene, in woorden welklinkende, maar zakelijk zeer zwakke proklamatie van het bestuur, waarbij het samenroepen en bijwonen der bijeenkomsten onwettig werd verklaard. Op Doornfontein sloeg voor 't eerst de lang gesmeuld hebbende vlam uit, en van de heer

Bok, die daar tegenwoordig was, vernamen wij, dat er werkelijk 'n aangrijpende opgewondenheid en eenstemmigheid had geheerst. Maar wat te doen? Met argeloze eenvoud nam men 't besluit zich van de slecht ingelichten op de beter ingelichten te beroepen; ene nieuwe deputatie naar Londen af te vaardigen, die zwart op wit, door ijverig bijeengebrachte handtekeningen, het bewijs zou leveren, dat 't volk in grote meerderheid tegen de annexatie was gestemd.

Het spreekt vanzelf, dat waar partij rechter was, zulk 'n bewijs weinig kracht uitoefende, en de tweede deputatie nog minder uitrichtte dan haar voorgangster. Het waren de hoogtijden der glorie van 't kabinet van Beaconsfield. Enkele liberalen uitgezonderd—inderdaad destijds nog maar zeer weinigen—vond iedereen de toevoeging van 'n nieuw deel der aarde aan 't Keizerrijk van Victoria niet alleen wenselijk, maar eigenlijk 'n zegen voor de bevolking die het trof. Dat er zich meer verzet begon te openbaren in de Transvaal viel niet te ontkennen, maar 't scheen genoeg de afgevaardigden te herinneren, dat de zaak onherroepelijk beslist, en 't dus hun plicht was de onkundigen onder de massa van heilloze stappen terug te houden.

Het volgende jaar zag het volk driemaal in groten getale bijeenkomen. Een nieuw persoon was op het toneel verschenen. Hoewel reeds bijna twee jaar in Z.-Afrika, was Sir Bartle Frère nu eerst in staat zijn aangekondigd bezoek aan ons land te brengen. Hij werd nog door enkele kleine moeilijkheden in Natal opgehouden, maar was toch op weg. Toen nu 10 Jan. 1879 te Wonderfontein, in de eerste der door mij genoemde bijeenkomsten, van de mislukte zending naar Europa door de heeren Kruger en Joubert mededeling was gedaan,

werd 't besluit genomen in massa de te verwachten hoge vertegenwoordiger van Engeland, op zijn weg te moeten te gaan, en kalm met de monsterdemonstratie van de onwil des volks, om Britse onderdanen te zijn, het bewijs te geven. De heer P. Joubert nam op zich de te verwachten gast op een en ander voor te bereiden. Weinig welkome boodschapper van 'n onaangename tijding, op 'n zeer ongunstig ogenblik.

Sir Bartle Frère, dien ik persoonlijk meer dan eens heb gesproken, behoort — of behoorde — tot de in Engeland hoog gestelde klasse van Indische ambtenaren, van der jeugd af in de strenge school der tucht gevormd, van rang tot rang opklimmende, telkenmale een stap hoger boven de duizenden en millioenen slaafsgezinde onderdanen, en met onbegrijpelijke zware verantwoordelijkheid; duizendmalen aan eigen inzicht, geest van doortasting en initiatief overgelaten. Zo worden mannen gevormd, autokraten in merg en been, „het verlicht despotisme” belichamend. Sir Bartle Frère was een man van rijzige figuur, met fijn besneden trekken, diep inliggende ogen, door en door beschaafde manieren, gemakkelijker in zijne bewegingen dan de meeste Engelsen, met vriendelijke, zachte stem, zelfs iets vleiends van toon, of argeloos goedgehartig; maar bij tegenspraak: scherp, sarkasties, hard.

Voor 'n man van zijne dienstjaren, en hoge rang in Indië, was 't bekleeden zijner tegenwoordige betrekking bijna 'n dienst die hij aan zijn regering bewees. Hij had 'n taak te volvoeren, de konfederatie van de Staten in Zuid-Afrika, en hij had zich vorgenommen die taak te volbrengen. Als 'n man van die stempel zich zo iets voorneemt, dan deinst hij voor niets terug. Reeds had hij 'n oorlog gewaagd in de Kaap-Kolonie, en pas in

Natal geland, 'n dreigend ultimatum aan de Zoeloekoning Cetewayo, sedert jaren de schrik van deze kolonie, gezonden.

Toen nu onze afgevaardigde hem in 't schoon gelegen Pietermaritzburg trof, was juist de eerste zware donderbui op 't hoofd van de grijze, energieke despoot nedergeslagen. Het Engelse leger, Zoeloeland ingetrokken toen de twaalf dagen aan Cetewayo gesteld verlopen waren, werd de 22ste Jan. 1879 bij Isandlwhana door de Zoeloe's overvallen, en meer dan 1,200 officieren en soldaten gedood. Zwart en donker stond het gelaat van de Hoge Kommissaris, en hij verweet de heer Joubert oproer te bevorderen op 't oogenblik, dat de troepen van H.M. de gemeenschappelijke vijand bestreden. Dreigend voegde hij er aan toe: „als het Transvaalse volk zich straks aan 'n afgrond zal bevinden, denk er dan aan, dat ik het nog met mijn laatste woorden gewaarschuwd heb.”

Het is 'n zeldzaam toneel in de geschiedenis wat enige weken later werd aanschouwd. In het open veld van tijd tot tijd het kwartier verplaatsende om in de behoefte voor weide en vers water te voorzien, kwamen van de 18de Maart tot de 15de April tussen de 4 á 5,000 burgers tezamen aan de grote weg, die van Natal naar Pretoria leidde en waarlangs de hoge gast moest naderen. Men leefde er in de u bekende ossenwagen, acht á tien man bijeen, of in tenten tussen twee wagens opgeslagen, wijk aan wijk, de burgers van ene wijk onder hun veldkornet; allen vrijwillig en zonder dwang, op de eenvoudige kennisgeving bijeengekomen, dat het Komitee daar vergaderde om Sir Bartle Frère te ontmoeten. De samenkomst had het voorkomen van 'n militair kamp, en er werd in alles en geregeld orde be-

waard, even nauwlettend opgevolgd als nauwkeurig en zorgvuldig bepaald. Vier lange weken wachtte men op de hoge bezoeker, die kennelijk draalde. Te vergeefs had de in de plaats van de heer Shepstone benoemde gouverneur Sir W. Owen Lanyon 'n poging aangewend om hen uiteen te doen gaan; onrust en angst begonnen in Pretoria te regeren, allerlei kinderachtige voorzorgen werden daar genomen; verschansingen opgeworpen: het societeitsgebouw, het landdrostkantoor, andere, zelfs particuliere, gebouwen in staat van tegenweer gesteld, schietgaten geboord, mijnen aangelegd, zelfs dynamiet aangeschaft, vrijkorpsen, of vrijwilligerskorpsen opgericht, en geregeld patrouilles uitgezonden, om elke beweging van de boeren te verkennen. Het was 'n dag van wee en angst in de arme stad, toen de eerste 14 dagen het leger der boeren — zo is de kunstterm voor 't te velde zijnde burgerleger — meer dan een uur noordwaarts en alzo dichter naar Pretoria zich verplaatste. In allerijl werden dan nog laat in de avond waarschuwingen uitgezonden; de stad in kwartieren verdeeld zijnde, ieder aangezegd om op het eerste teken zich te begeven naar de wijkplaats van zijn kwartier. In 't gedeelte van Pretoria door mij bewoond was dit asyl de Wesleyaanse kerk, hetgeen de Engelse predikant ons kwam vertellen.

Intussen was de stemming in 't leger zelf hoogst ernstig, te midden van de bezigheden en vermakelikheden van de dag. De bezoekers van Pretoria, meest altijd goed ontvangen, werden getroffen door de algemene, eendrachtige geest, de beslistheid der woorden en de duidelijk uitgesproken wil, om met niets minder tevreden te zijn dan met de teruggaaf van 't land. Terwijl velen bleven spreken van 'n misleide schaar, door enkele eierzuchtigen of

ontevredenen op 't dwaalspoor gebracht, verhef de Volksstem met warme taal en treffende duidelijkheid het goed recht der boeren. Het is onmogelijk het groot gewicht van deze bijeenkomst, die 4 weken aanhield en gezegd mag worden het gehele volk vertegenwoordigd te hebben, te overschatten. Hier werd de eendracht hersteld en de samenwerking getroffen; de onderscheiden partijen, politieke en kerkelike, kwamen tot het inzicht, dat er iets hoger was dan deze kleinere kringen, dat er een vaderland was, dat alles en allen omvatte. Juist nu, misschien omdat men het verloren had, begon men het lief te krijgen; en wat men ook als vergoeding aanbod, welke zegeningen ook het Engels bewind, straks bij name van zijn vertegenwoordiger zou aanbieden, beslist is het antwoord door het volk gegeven, en in de memorie aan H.M. de Koningin ter bezorging aan Sir Bartle Frère ter hand gesteld, duidelijk en met waardigheid ingeleed: „Uwe Majesteit, wat men ons aanbiedt kan in één woord uitgedrukt worden, het zijn onschatbare vrijheden, maar zij maken de vrijheid niet uit en die begeren wij terug. Het zijn kostelike vrijheden, zonder welke een vrij volk nog ongelukkig is, maar het zijn juist de vrijheden, die wij tot op die 12de April 1877 hebben gehad, en die Sir Theoph Shepstone ons heeft ontnomen. Geen volk, dat eerbied voor zich zelf heeft, kan zich het verlies zijner vrijheid laten afkopen, door ene gedeeltelike teruggave van hetgeen het eens heeft bezeten. Onwillig om onderdanen uwer Majesteit te worden, willen wij oprecht trouwe buren zijn.”

(IV).

De invloed dezer grote bijeenkomst op de burgers, op ons allen, vrienden van de oude Republiek, was beslissend. Ik zou geneigd zijn te spreken van

ene ontdekking aan ons zelve, van 'n voorafschaduwning van de dingen die komen moesten. De gedachte aan gewapend verzet, de noodzakelijkheid om onze woorden te eniger tijd met daden waar te maken; 't begrip dat dit alles zou moeten uitloopen op 'n oorlog, werd van die tijd af aan gevoeld, voorzien en aangenomen.

Maar vooralsnog werd er aan geen geweld gedacht, en de onstuimige wuftheid vooral van jonge mannen, die van niets minder spraken dan naar Pretoria te gaan, of wel mompelden van de Hoge Kommissaris gevangen te houden, werd met kracht onderdrukt. Wijzer raad behield 't veld; wat de toekomst ook in hare schoot voor ons verborgen hield, eerst zouden wij alle middelen van verzoening uitputten. De bijeenkomst op Kleinfontein was geen vergadering van samenzweerders of van rebellen, integendeel, ene openbare vereniging, in 't volle licht der zon, van de burgers des lands, die, tot de overtuiging gekomen dat zij de vreemde heerschappij niet willende, zich voornamen van nu af aan in volkomen overeenstemming en eendracht samen te werken, en het diensvolgens de vertegenwoordiger van Engeland aanzegden wat hun wil was.

Sir Bartle Frère heeft weinig geluisterd naar hun woord. Hij kwam node. Met zeer korte dagreizen bewoog hij zich over de weg van Natal naar Heidelberg, bijna kruipend. De Boeren zouden wel uiteengaan, als hij maar talmde. Te Heidelberg gekomen, liet hij aan de bijeenkomst weten, dat hij geen tijd zou hebben om zich in 't kamp op te houden, maar in eens naar Pretoria zou doorrijden. Toen werd hem geschreven, dat 't Volk der Transvaal drie weken lang gewacht had, en er nu op rekende hem te ontmoeten.

Hij liet zich gezeggen, en aan 't kamp gekomen—dat aan de heirweg lag

—werden zijn rijtuigen en bagage achtergelaten, en steeg hij te paard, opgewacht en begroet door de Hoofdman-
nen van 't Komitee, ook te paard, en zo de spruit of beek door, die de zuidelijke zijde van 't kamp tot grens versterkte, twintig minuten bijna, geheel 't leger door, tot aan de tent waar 't Komitee vergadering hield. Sir Bartle Frère reed naast M. W. Pretorius, daarachter de heren die de Hoge Kommissaris vergezelden en de leden van 't Comité. Aan weerszijden, dicht opeengedrukt acht à tien rijen diep, stonden de Boeren, ordelik en rustig, doch er heerste 'n dodelike stilte. Zwigend reed de stoet door die twee rijen heen: geen hand bewoog zich, geen hoed werd afgenomen, geen teken van goed- of afkeuring gegeven, 'n stilte als van 't graf. Ook de Hoge Kommissaris zelf verstijfde. Eerst groette hij naar links en rechts, maar de bijna angstige stilte onder zoveel duizend mensen greep hem aan, en dodelik bleek staarde hij strak voor zich.

'n Kort onderhoud, door hem zelf „koud beleefd” genoemd, volgde, waarin ene nadere samenkomst werd bepaald, drie dagen later te houden, en hij reed door. Op de vastgestelde dag, 12 April 1879, juist de jaardag der anneksatie, kwam hij van Pretoria door 'n luisterrijke staf omringd: sir W. Owen Lanyon de ambtenaren en 'n talrijke gewapende macht. Op beledigende wijs noemde hij ons verleiders van 'n onkundige massa, die van vrijheid spraken en niet wisten dat de vrijheid bestond in 't gehoorzamen aan H.M. Maar onverzettelik en bijna „eentonig” was 't antwoord: „wij willen niet berusten in de anneksatie.” Toch vorderden wij 'n weinig en ontlokten hem, weliswaar met veel moeite, de verzekering, dat hij zich bedrogen had, en dat het nu bleek dat het verzet tegen

de anneksatie algemener was, dan hem verzekerd was. De „Memorie aan H.M. de Koningin van Engeland” door ons opgesteld, beloofde hij te zullen bezorgen, en hij las ons ene begeleidende missive voor, waarin hij verzekerde dat dit stuk de ernstige aandacht van de regering verdiende. Het past mij niet, veel over het karakter en de toon van dit stuk te zeggen, maar ik meen recht te hebben tot de bewering, dat het verdiend had meer indruk te maken in Londen, dan 't gedaan heeft; dat de gedachten die het stuk bezielden, van 'n aard waren, om gemeenschappelik vruchtbaar overleg mogelijk te maken; in één woord: indien de persoon, die het uit onze handen overnam, zich in zijne toelichtingen beijverd had om de regeringspersonen in Londen te overtuigen, dat het 'n woord van ernstige mannen was, gesteund door 'n gehele bevolking, mannen met wie men voor de hoofdzaak der konfederatie zeer ver kon komen, zij het dan ook dat de vorm der konfederatie enigszins gewijzigd moest worden, dan ware zeker de latere oorlog vermeden geworden. Maar de heer Bartle Frère was niet de man voor zulke palliatieven. Hij was tevreden dat hij door zijn toegeeflikheid—het aannemen en overzenden der Memorie—het uiteengaan der grote bijeenkomst had kunnen bewerken, (werkelijk ging deze 14 of 15 April uiteen) na nog vooraf de 10de April de zenuwachtige ingezetenen van Pretoria een nieuwe schrik op 't lijf gejaagd te hebben, door zich alweder een uur dichter naar de stad te verplaatsen. Het speet hem, dat hij geen genoegzame artillerie had gehad om de burgers uiteen te jagen, zoals hij met de grootste koelheid aan de minister schreef, en verder nam hij alle maatregelen om 't werk, der anneksatie te bevestigen. Op zijn advies kwam er eerlang 'n

zeer autokraties plan van bestuur voor de geannekseerde provinsie, en de grote Engelse generaal die welhaast hem verving—de later bij Tell-el-Kebir zo beroemd geworden sir Garnet Wolseley—verkondigde bij zijn bezoek van ons land in treffende beeldspraak „zolang als de zon schijnt, zal de Transvaal Brits grondgebied blijven”—of wel: „eerder zullen de golven van de Vaalrivier weer terug keren naar hare bronnen, dan dat de Boeren het land weer regeren.” Sir Martle Frère wedijverde met zijn opvolger in sterke taal, en aarzelde niet aan een commissie van Kaapse vrienden van ons, die de naderende bijeenkomst der Transvaalse burgers met zorg te gemoet zagen, en hem om bemiddeling verzochten, de verklaring te geven, dat de politiedienst zou opgevolgd worden door de soldaat: totdat de rust hersteld was.

De laatste maand van 't voor ons zo bewogen jaar 1879 zag ten derde male de burgers des lands bijeen, en in groteren getale dan ooit voorheen, en in 'n gemoedsstemming die onbeschrijflijk warm was. Bij 't heengaan te dezer bedevaart, en op de eerste uitspanningsplaats te Pretoria hoorden wij 't dof geknal van de salutschoten, die sir Garnet Wolseley in de hoofdplaats der Republiek verwelkomden: hem, de overwinnende held, die van de gelukkig geëindigde oorlog tegen Sekoekoeni—'n kafferopperhoofd in de Transvaal terugkeerde. Op Luipaardsvlei—zo heette de plaats onzer samenkomst, in dezelfde beschutte bergdalen waar wij 'n jaar later op Paardenkraal bijeenkwamen—werden wij begroet door het salvo der gewerschoten, van alle zijden losgebrand ter ere van de Transvaalse vlag, de oude vierkleur, voor het eerst sedert April 1877 weer ontplooid. De bijeenkomst viel samen met de verjaardag van de grote over-

winning, 16 Dec. 1838, één-en-veertig jaar vroeger in Natal op Dingaan bevochten, en sinds bijna geregeld de 16de December van elk jaar als openbare feestdag gevierd. In 't staalbad van deze herinneringen, zocht en vond de vergaderde menigte de toon voor hare besluiten; en wat tot nu toe niet geschied was, in het openbaar en door allen werd zonder dwang ingestemd met de plechtige eed, niet te rusten voor 't vaderland weder in vrijheid was hersteld.

Ziet hier de aanhef van 't ultimatum, opgesteld en na afloop der bijeenkomst rechtstreeks en officieel aan de Britse Regering toegezonden:

„Het volk der Z.A. Republiek heeft Vrijdag 12 December 1879 zijn wil geopenbaard en gaat er nu toe over die door besluiten uit te breiden. De tijd van Memories aan de Engelse Regering is voorbij; langs die weg is geen redding mogelijk. De ambtenaren van H.M. de Koningin van Engeland hebben door hunne onware en valse voorstellingen de deur tot H.M. en tot haar Parlement gesloten. Dit is voor hunne verantwoordelijkheid. Het volk heeft gedaan wat 't kon, nog eens en nog eens en nog eens zou het tot de Koningin van Engeland willen gaan, want 't volk gelooft zo zeker als de zon schijnt, dat indien zij, de Koningin van Engeland en 't Engelse volk, 't wisten, dat hier 'n vrij volk verdrukt werd, zij het nooit zouden gedogen Engeland is overal 'n beschermer der vrijheid geweest, en zou ook onze vrijheid, die verdrukt wordt, beschermen. Maar de ambtenaren van H.M. in Zuid-Afrika, die de noodzakelijkheid der anneksatie blijven verdedigen, bedekken de waarheid en smoren onze stemmen. Wij kunnen dus niet meer tot Engeland spreken. Er is daar niemand die ons antwoordt.”

En na die aanhef volgde 'n reeks van besluiten, twaalf maanden daarna uit-

gevoerd, letterlik woord voor woord, of voor zoverre het beloften en verzeeringen waren ten aanzien van die ingezetenen des lands, welke meer de Engelse zijde hielden, herhaald en vernieuwd in onze proklamatiën, en tot grondslag gelegd van onze overeenkomst met de vertegenwoordigers van Engeland bij ons vredesbesluit.

(V.)

Welk een ogenblik, toen van een verheven spreekplaats omringd door de hoofdmannen, leden van 't Komitee, de heer E. Bok met zware basstem en meer dan bijzondere intonatie besloot:

„en eindelijk:

„het volk verklaart, dat het met Gods hulp verlangt ene krachtige regering, eerbiediging van de wet, ontwikkeling en vooruitgang van het land, en dat het belooft man voor man daartoe te zullen medewerken en de opgetreden regering te zullen verdedigen tot de dood toe.

„Zo waarlik helpe ons God Almachtig!”

Allen ontblootten het hoofd, en van rij tot rij, steeds dieper naar achteren, en uit de dicht opeen getaste schare klonk het „Zo waarlik helpe ons God Almachtig!”

Toen brak men op, om niet weder samen te komen, dan ter uitvoering der genomen besluiten, de herstelling van de regering en tot aanvaarding van de zware taak, die daarvan het gevolg zou wezen.

Officieel werd tevens als die dag van samenkomen 6 April 1880 aangewezen. Het gebeurde echter eerst 8 maanden later, en juist één jaar na de nu vermelde bijzonderheden.

Dit rustpunt in de openbare gang van zaken is 'n geschikt ogenblik om 'n kort woord te wijden aan de mannen, die als de leiders des volks op-

traden. Van allen geldt, voor zover ik weet zonder enige uitzondering, dat zij in 1877 gelijkelijk gefaald, en zo ze niet gewanhoopt hadden aan de toekomst hunner natie, aan dezelfde flauwhartigheid en lijdelijkheid zich hadden schuldig gemaakt. Maar heerlijk verrees altans hier de Phenix uit haar as, en ook nu zonder onderscheid hebben zij hunne personen en goederen gewaagd voor hun land. Wat invloed, bekendheid en populariteit onder hunne landgenoten betreft, wegen twee hunner tegen elkander op. Ongeveer van dezelfde leeftijd, beiden van der jeugd af aan bijna in de dienst des lands, zijn Paul Kruger en Piet Joubert—en dat ook terecht—de twee eminente figuren. Zij onderscheiden zich beiden door schrandtheid, gevatheid, energie en onuitdoofbare toewijding aan de publieke zaak, zowel uit liefde als uit eerezucht. Paul Kruger staat in ancienneteit van dienst vooraan, en had reeds 'n grote rol in de politiek zijns lands gespeeld, toen Piet Joubert zich meer op de achtergrond en met zijn eigen zaken bezighield. Boeren beiden, verstaan zij elk onderdeel van dit bedrijf en hebben, vooral de eerstgenoemde, gereden, gejaagd, geschoten—huizen gebouwd, gemetseld, getimmerd; zich zelve en anderen menigmaal bij verwondingen tot alles behalve zachte heelmeeesters verstrekt. Zij zijn doorkneed in de zaken en geschiedenissen van hun eigen land; alle kwesties van grenzen en bakens van plaatsen, de rechten van rivierbewoners, hoger of lager gelegen;—de overeenkomsten met de verschillende kafferstammen gesloten, tot de artikelen van de Grondwet en de besluiten van de Volksraad liggen zowel in de vierkante platte kop van Kruger even goed bewaard en telkens naar behoefte ter beschikking, als in 't meer ovale en puntige hoofd van Joubert. Terwijl

de eerste langzaam is van beweging en niet vlug ter wil, tenzij bijzonder opgewekt, ook iets breeds en slaps heeft in het gelaat en meer rustig van oogopslag, is de tweede bewegelik, vlug van gebaar, goed ter taal, krijsend van stem en heeft kleine, zwarte, sprekende ogen. Zij hebben de opvoeding, in hun land en in hun jeugd verkrijgbaar, in merg en bloed opgenomen, zijn goede schutters, trouwe burgers, ambtenaren met ondervinding; innig gehecht aan hun kerk, en oprecht in geloof. De lange dienstjaren, de herhaalde verantwoordelijkheid door hen gedragen in gewichtige zaken, en niet te vergeten de persoonlijke onafhankelijkheid, de bewoner dezer gelukkige streken door de natuur verzekerd, geven hun iets rustigs, iets zelfstandigs, zoals personen verkrijgen, die eerst hebben leren gehoorzamen en daarna bevelen.

Dat, ook zonder lager onderwijs, door 't leven mannen gevormd kunnen worden tot grote dingen in staat, bewijzen beiden. Maar van beiden geldt, dat het geen gewone mannen zijn. Zal misschien de hr. Joubert oppervlakkig en bij eerste kennismaking meer de indruk geven van iets niet alledaags— in degelijkheid van oordeel en doorzicht in moeilijke zaken, ook in beslistheid tot het kiezen van het beste plan en volharden bij het eenmaal vastgestelde plan, mocht hy voor de heer Kruger, naar mijn oordeel, ten slotte, onderdoen. Paul Kruger was in de laatste zitting van de Volksraad benoemd tot Vice-president, door Burgers zelf nog daartoe aangewezen; terwijl de heer P. Joubert reeds gedurende Burgers' afwezigheid naar Europa waarnemend president was geweest. In 'n land en onder 'n bevolking, die ofschoon zich een republiek hetende, toch in de grond der zaak nog zeer patriarchaal is, waren beiden dus van

zelve reeds aangewezen om de voorrang in te nemen.

De heer M. W. Pretorius was de vroegere President, groot en zwaar gebouwd, een waardige figuur; vroeger verdienstelik, nu zonder veel invloed op de loop der dingen maar prijzenswaardig om zijn blijvende belangstelling en gemakkelijke inschikkelijkheid om voor anderen plaats te maken. Zwak van karakter, is hij een speelbal zowel zijner eigen luimen als van de inblazing van derden. Toen Burgers in Februarië vóór de anneksatie zijn indrukwekkende boetredenen in de Volksraad hield, vol nadrukkelijke waarschuwing, sprak Pretorius, door de warmte van zijn gevoel meegesleept: „ik zou voor die brave man mijn leven kunnen laten!”—en drie maanden later toen de slag op het land was nedergekomen, tot afkering waarvan hij geen vinger had uitgestoken, weigerde hij Burgers in Potchefstroom te ontmoeten. Nog altijd begerig naar invloed en macht speelde hij, juist na de afloop der derde bijeenkomst, waarop het ultimatum was vastgesteld, 'n uiterst vreemde rol. Als voorzitter van 't Komitee ondertekende Pretorius met de sekr. Bok de missive, waarbij deze feitelijke oorlogsverklaring ter kennis werd gebracht aan de Britse regering. Sir Garnet Wolseley antwoordde met beide heren wegens hoogverraad te doen arresteren. Toen, naar ik verneem, op hoog bevel uit Engeland, de kriminele vervolging werd gestaakt, liet Pretorius zich in onderhandelingen met de Engelse autoriteiten te Pretoria in, en nam zelfs voorwaardelik het aanbod aan dat Wolseley hem deed, om lid te worden van de Uitvoerende Raad.

Naast Pretorius staat nog een rij van mannen van dezelfde leeftijd, als: C. Bodensteyn, F. Joubert, Chr. Joubert, de onverzoenlike en meest besliste

tegenstanders der Engelse regering niet alleen, maar ook van Engelse invloed; gekant tegen hun wil of gebruiken, verder ziende dan velen hunner landgenoten, meer dan anderen doordrongen van 't belang, om door opvoeding en onderwijs de oud-Vaderlandse geest te bewaren en te versterken. Ook het jongere geslacht treedt waardig op: N. Smit, Henning Pretorius, de Jager, Ferreira, Roos, Cronjé en zo vele anderen. Maar het is duidelijk, dat ik op deze wijze niet kan voortgaan. Het is ook onnodig. Die individuen, met uitzondering der enkelen, die kunde en geschiktheid bezaten om te leiden, verdwijnen. Op de achtergrond? Wel neen, zij dragen van rij tot rij, van gelid tot gelid, van de voorste tot de alleruiterste achterhoede, één geest en beginsel over, en maken de duizenden burgers tot één man, met één wil, en één arm: gereed om onvoorwaardelijk, zonder bedenken, zonder ommezien te doen wat bevolen wordt.

Niets heeft mij dieper getroffen dan deze bijna volmaakte eenswillendheid en bereidvaardigheid van mensen, die, oppervlakkig beoordeeld, ieder voor zich levende op de onderling zover van elkander gelegen plaatsen, geacht zouden kunnen worden, op te gaan in zelfzuchtige inzichten en beschouwing van 't leven. Van dwang is geen sprake. Zo zij allen—toen eindelijk de roepstem uitging, dat 't Vaderland in gevaar was—hun huizen verlaten hebben, vaders met hun zonen, aangespoord en aangedreven door hun moeders, vrouwen of dochters, die maanden achtereen onbeschermd en eenzaam achterbleven; zo zij, zeg ik, opgekomen zijn, vaak drie geslachten, ter bestemder plaatse, tot alle diensten bereid bevonden, van de eenvoudige, niet gevaarlijke in het kamp, tot de vermoeiendste estafette- of krijgsdiensten met de kogel in de loop, de hand aan

de trekker, het oog op 't vizier; zelfs tegenover de artillerie van de vijand, gestreden hebben als één man, en waar zij, dodelijk getroffen, zich nog troosten konden met deze gedachte: „ik voel dat ik sterf, maar voor de vrijheid van mijn land en om het woord lafaard van mijn natie weg te nemen”, daar is de hoogste vorm van persoonlijke vrijheid en nationale zelfopoffering bereikt, en was het geen dwang, dan is het de macht geweest van de plicht.

Ik wist het, want de historie der wereld had het mij van kind af aan in haar beschreven bladeren gezegd, maar ik heb het nu met eigen ogen gezien: een volk, groot of klein leeft alleen als volk door de nationale geest; als die vaardig wordt is er maar één harteslag, één oog en één arm—en wee dan ook zelfs de schijnbaar machtige! Het is niet anders: de geest is altoos krachtiger dan de stof!

Het is 'n trots gevoel, neen, het stemt tot dankbaarheid, dat die geest hier de oud-Hollandse is geweest. De stam die zulke loten voortbrengt, al schijnt hij in de top dor en kennelijk verdroogd, leeft nog!

Moet ik nog zovele goede namen onvermeld laten, het is mij onmogelijk één niet te noemen, ofschoon hij zelf aan de latere krijg niet het minst deel heeft genomen, noch heeft kunnen nemen. Het is Jan F. Celliers, de verantwoordelijk uitgever en redakteur van De Volksstem. „Klein maar dapper”, wordt van hem door vriend en vijand gezegd; hij heeft vele vrienden, en ik geloof niet één vijand. IJverig, werkzaam, altijd bezig, vrolijk en hulpvaardig, met hart en ziel als een buitenman van de echte stempel, op zijn landgoed zich verkwikkende met zijn honderden druivenstokken, perziken, vijgen, appelen, peren onder 't dichte lommer van reusachtige wilgebomen,

bij het ruisen van een door zijn plaats lopende arm der rivier, in eenvoudige staat gastvrijheid oefenend. Hij heeft zich zelf gevormd. In zijn vroegere jeugd organist te Wellington, met de pers in aanraking gekomen, werd hij dankbare leerling van H. van der Hoop Jr. zoon, aan het Volksblad in de Kaapstreek, het terrein voor zijn vlugge geest geschikt. Hij is letterkundige en bemint de Nederlandse literatuur; met ekonomie en ietwat filosofie houdt hij zich gaarne bezig. Burgers heeft hem de weg naar Pretoria geopend, en van, ik geloof 1873 af, geeft hij De Volkstem uit. Hij is 'n angel in 't vlees der Engelse overheersers geweest; 'n roede van Gods toorn op de rug van de aanmatigende, snorkende, en toch bijna alles bedervende regeringsklub; eerst die van sir Th. Shepstone, en daarna van sir W. Owen Lanyon, een verhard en zeer weinig betekenend man, kreatuur van sir Bartle Frère, naar de hand van een van wiens dochters hij gezegd werd te staan. Deze „dappere ridders” hebben maanden lang de bespotting of de toornige beschuldiging van Celliers, moeten dragen. En niets was vermakeliker dan hun schrik te zien voor de tengere, goedhartig uit zijn zeer levendige ogen sturende Jan Celliers, die 'n kind zou kunnen omblazen. Maar was hij deze een gruwel, voor 't volk was hij een engel der vertroosting. Na met anderen uit de dommel der vertwijfeling opgestaan te zijn, heeft hij week aan week het goede recht der boeren bepleit, en er zijn weinige boerenwoningen geweest waar De Volkstem al die smartelijke jaren niet het wekeliks manna is geweest voor de uitgehongerde patiënten. Hij boezemde hun moed en vertrouwen in en wees op de herinneringen van 't voorgeslacht. Geen bedreiging weerhield hem, geen vleierij smoorde zijn stem. Eindelijk werd hij

het slachtoffer van zijn stoutmoedigheid, en juist toen de oorlogsvlam was uitgeslagen boette hij in Pretoria met gevangenschap de misdaad van, zoals het in de akte van beschuldiging heette, oproerige geschriften te hebben gedrukt en verspreid.

Men had hem gevangen gezet, niet-tegenstaande hij appèl aantekende, en met de afloop des oorlogs verklaarde hij met rechtmatige trots van alle verder appèl af te zien, omdat hij, bij vonnis van de Hoge Raad, die te Langnek, Schuinshoogte en Amajoeba gezeten had, vrijspraak had ontvangen.

Wij geven hem de lof van een der trouwste vrienden der beweging te zijn geweest, die met zijn pen meer dan anderen tot herstel des lands heeft gearbeid.

VI.

De 6de April 1880 „aangewezen dag voor de beslissing, naderde en ging voorbij zonder dat er iets gebeurde. Zelfs geen bijeenkomst van burgers, alleen 't Komitee en dan nog onvolledig, vergaderde 'n maand vroeger. De oude sekretaris, de heer E. Bok, was nog altijd onder de zeer zware borgstelling van f 24,000 wel op vrije voeten, maar toch belet de stad te verlaten. Ook vele andere invloedrijke mannen bleven weg.

De algemene indruk was niet twijfelachtig. Woorden en gene daden, luidruchtig bijeenkomen en met pompeuse taal uiteengaan, ziedaar het spel, dat sedert nu bijna twee jaar was gespeeld. „Het wordt—zei men in regeringskringen te Pretoria—tijd, dat aan 't lichtzinnig drijven der aanhitters 'n einde komt, en voor de regering is 't zaak te tonen, dat zij niet langer met zich laat spotten. Van dat ogenblik af dagtekent 't krachtig invorderen der belasting, vooral sedert twee der belastingsschuldigen, die geweigerd hadden belasting te betalen, door 't Lager Hof veroordeeld, hunne wettelijke gronden

door de toenmaals nog enige rechter Kotze verworpen zagen. En toen nu werkelijk—ofschoon altijd zoals in overeenstemming met de besluiten van Desember 1879 genomen, geschiedde, onder protest—hier en daar belasting werd betaald, ging er uit de kringen te Pretoria, te P.Maritzburg, zelfs bij monde van de edele sir G. Pomerey Colley, goeverneur van Natal, 'n verzekering naar Londen, dat de tegenstand des volks bedaarde en wegstierf.

Het is, dunkt mij, 'n vrij goed, al tans veilig beginsel, om niet altijd juist te doen wat uw vijand verwacht. Uitsstel, zonder daarvoor redenen op te geven, welke tot het besluit van uitsstel geleid hadden, kon de goede zaak weinig schaden; maar intengedeel, het denkbeeld dat de bevolking moedeloos begon te worden, slechts de anderen stijven in hun laatdunkende overmoed, en lichtelik verleiden tot onvoorzichtige stappen. En inderdaad, nauweliks had sir Garnet Wolsley geduld genoeg om de tegen April aangekondigde samenkomst af te wachten; de roes der overwinning, op Sekoekoeni behaald, zou in de eerste weken en maanden, d.i. juist die eerste maanden van 't jaar 1880, als 't maar tot 'n botsing had kunnen komen, met geestdrift hem en zijn soldaten 'n strijd hebben doen beginnen. Hij had 'n vrij sterke legermacht bijeen van bijna 8,000 troepen. Toen de berg 'n muis baarde, en de aangekondigde herstelling der regering en 't samenroepen van de Volksraad, veranderd werd in 'n kalme missie van de heren Kruger, Joubert en Jorissen naar Kaapstad, zette hij, walgend van zóveel lafheid, zich te paard en reed aan een stuk als 'n wilde jager 't land uit, en beval de terugtocht van 't grootste aantal troepen. En aldus, toen wij later 't tijdstip kozen, niet wat de vijand, maar wat ons geviel, waren er alles te zamen geen 1,200 soldaten in 't land.

Hoewel de Engelse Regering, zowel

de Liberale als de Tory-partij, de anneksatie van de Republiek hadden goed gevonden, was 't toch van algemene bekendheid, dat de Liberale Partij, en met name William Ewart Gladstone—hij alleen één partij!—meer en meer doordrongen was geworden van de in beginsel schandelike onrechtvaardigheid dier daad.

De Engelsen kunnen hun leed nooit zwijgen, en spraken in 't openbaar hun angst uit, dat bij de nieuwe verkiezingen, als Gladstone de meerderheid kreeg, misschien overeenkomstig de woorden die hij in Midlothian gesproken had, zou gehandeld worden. Mocht de verwachting, dat de grote Engelse Staatsman onmiddelik 't werk der anneksatie zou ongedaan maken overdreven zijn, men kon aannemen, dat, indien zijne partij de meerderheid bij de verkiezingen verwierf, er 'n open oor zou gevonden worden, en misschien wel 'n middel om de oorlog te voorkomen. 't Is 'n feit, dat ook deze overweging tot 't uitsstel van eksekutie der in Desember genomen besluiten heeft geleid.

't Tory-ministerie viel, en wij wendden ons uit Kaapstad tot de nieuwe Minister. Tevergeefs. Iets anders was 't de anneksatie af te keuren, of haar nu in eens te vernietigen. Sir Bartle Frere heeft hier de hand in 't spel gehad, en in Londen doen verklaren dat met 't plan der konfederatie ook zeer zeker aan de eisen der Transvaalse burgers, nu zo ontevreden, zou kunnen voldaan worden. Nog eens staken wij in Kaapstad de hand uit ter verzoening; zonder baat. Ons aanbod werd opgevat, al tans door de Hoge Kommissaris uitgelegd, als 'n daad van zwakheid, en toen wij in 't laatst van Julie 1880 terugkeerden, wisten wij wat eerlang zou geschieden.

En toch heeft het ons nog overvallen. 'n Kleinigheid bracht de steen, die op de glooijing lag in beweging en hij kantelde naar de diepte. 'n Vonk, zonder

moedwil uit 't staal geslagen, stak de brand in de hoog opgestapelde stof. Een der boeren had geweigerd, niet zozeer de belasting, dan wel 'n zeker van hem geëist bedrag, te betalen. Veroordeeld en nog onwillig, moest hij de ambtenaar toelaten op zijn plaats en enig roerend goed in beslag zien nemen. Dat was te veel voor de onstuimige boeren in de omtrek. Snel als de wind verspreidde zich 't bericht, dat men Bezuidenhout om de belasting vervolgde, en op de dag der gerechtelijke verkoping reden 'n aantal gewapenden Potchefstroom binnen, schaarde zich om de bewuste wagen, trokken vrij onzacht de gerechtsbode naar beneden, en reden in triomf met de buitgemaakte wagen weg. Bezuidenhout en Cronj's waren van nu af aan de rebellen! Zie daar alles. 'n Onwettigheid, maar voor onze geschiedenis van 't zelfde gewicht als vele andere onwettigheden, gelijk wij enige weken later in 'n petitie van rechten schreven.

Met 't bericht van 't voorval bereikte ons tevens de tijding, dat de genoemde boeren met 'n aantal anderen, die van alle zijden toestroomden, zich in 'n lager begonnen te verschansen. Dit was 'n ontzaglijk gevecht. Kleine samenschotelingen van mannen, warm en vurig genoeg, konden licht tot bedenkelijke botsingen aanleiding geven, meer naar oproer gelijken en als zodanig spoedig de kop ingedrukt worden. Om partikuliere bewegingen te voorkomen, werd in allerijl door Kruger kennis gegeven, dat op Paardekraal de 8ste December de grote Volksbijeenkomst zou gehouden worden.

Nog altoos zagen en begrepen slechts weinigen in Pretoria de ernst van 't oogenblik. Of wel zo men 't deed, schijnt men verwacht te hebben dat deze Bijeenkomst er een zou worden gelijk die van Maart 1879, weken lang durende; waar misschien veel gesproken, maar weinig gedaan zou worden, en die

misschien gemakkelijk aanleiding zou geven tot samensprekingen, zenden van commissies en ontvangen daarvan—pavlaves zonder einde—totdat 't de Bewindvoerder zou gaan vervelen, die alsdan 'n aanmaning aan de Boeren zou zenden, om binnen 'n bepaalde tijd uitte-een te gaan, en hen achtervolgen met geweld van wapenen. Misschien verlangde men wel zulk 'n verloop van zaken. Altans de maatregelen van de Engelse regering pleitten voor deze opvatting. De troepen werden gekonsentreerd in Pretoria, met sterke afdelingen benoorden, bewesten en ook ten zuidoosten — intussen, deze laatste konden de aangewezen plek te Heidelberg niet tijdig genoeg bereiken. De Landmeter-generaal Melvil deed met verschillende genie-offisieren opnemingen en opmeting van alle toegangen naar Paardekraal. De Goeverneur van Natal, sir P. Colley, de opperbevelhebber, ook van de troepen in Transvaal, en, als Hoge Kommissaris, ook in het siviele, chef van de heer Lanyon, beloofde deze nog 16 of 17 December, 'n lieve, aardige versterking van troepen te zullen zenden, en schreef, lat als 't tot vijandelikheden mocht komen, hij dan zelf op zijn post zou zijn. Hij voegde erbij, dat indien 't waar was wat de geruchten van de oproerige beweging der Boeren meldden, 't noodzakelijk zou worden 'n voorbeeld aan enigen te stellen. De schrijver had de eer van met name genoemd te worden

Sir W. Owen Lanyon heeft 't de bijeenkomst op Paardekraal gemakkelijk gemaakt, om 't moeilijke werk te bekorten. Twee dagen voor de bijeenkomst vaardigde hij 'n proklamatie uit, waarbij hij haar wel niet verbood, maar sommeerde geen gemene zaak te maken met de rebellen van Potchefstroom, op wier uitlevering hij aandrong.

'n Gordiaanse knoop wordt niet ontward, maar doorgehakt. Er was nu geen uitweg meer. Sir W. Owen Lanyon

had die afgesneden; toegeven in de zaak van Bezuidenhout en Cronjé, stond gelijk met de erkenning onzerzijds van 't recht der tijdelijke Regering in Pretoria om belasting te heffen. 't Was noodzakelijk zo spoedig mogelijk te voorkomen dat onze prachtige politieke strijd afdaalde tot 't peil van 'n gewone kriminele vervolging, waarbij de vervolger alle macht, en nog bovendien de schijn der wet, aan zijn zijde zou hebben. Wij konden sir Owen Lanyon niet ontmoeten op 't terrein door hem uitgekozen, maar op 't enig ware terrein van onze strijd: op dat der heilig bezworen traktaten onzer onafhankelijkheid.

Donderdagmiddag 9 December verliet ik met de hr. Ed. Bok, Pretoria; onze bestemming was Paardekraal. De 16de April kwam ik terug, drie weken na 't s'uiten van de rede, en met de zekerheid dat binnen weinige maanden de Republiek hersteld zou zijn, en haar vlag in Pretoria waaien. Van Elba naar Waterloo! „Honderd dagen”, van 16 Desember tot 23 Maart, begin en einde van onze bange dagen, voerden van lijden tot overwinning.

VII.

Onwillekeurig ben ik geneigd als ik aan de herinnering dier dagen kom, 'n warmere toon aan te slaan. Wel mag ik niet vergeten, dat wij bijzonder gelukkig zijn geweest; dat alle beleid en heldenmoed weinig gebaat zouden hebben, indien niet „het goed recht van vrije burgers ener vrije Republiek, die weigerden tegen hun zin burgers ener monarchie te worden”. 'n warme geestdrift had opgewekt, niet slechts 't gehele verdere Zuid-Afrika door, maar vooral in Nederland; vandaar overslaande naar Duitsland, Frankrijk, Amerika, en dat door deze geestdrift de publieke opinie werd wakker geroepen, die in Engeland weerklank vond. Ik mag niet vergeten, dat de grote en reine geest van William Ewart Glad-

stone toen er bloed gevloeid was, en niettegenstaande dat, ofschoon er in zijn land stemmen van wraak opgingen, alleen bijna de morele moed gehad heeft om zijn volk 'n les te geven in recht, en hun toe te roepen: „niet verder op de weg van onderdrukking en vernietiging van 'n klein en zwak volk—door u gekweld en bijna getart tot die wanhopige tegenstand.....” Geen dezer dingen zullen ooit uitgewist worden van de tafelen mijns geestes—maar toch is 't mij 'n verkwikking terug te denken aan die dagen toen wij—ook gelovende aan ons goed recht en in dat vertrouwen sterk—gegrepen hebben naar 't wapen, en 't niet zonder beleid, durf ik zeggen, hebben gevoerd.

Er is op Paardekraal—wij waren er slechts vijf dagen, van Vrijdag 10—14 December—niet bijzonder veel gesproken. Ja toch, de 12de, 's Zondags, is er gesproken, goed en treffend. Op de voorpunt van 'n vooruitspringende vlakke rots, aan de uiterste rand, zodat z'n gehoor als in 'n amphitheater in vele afdalende rijen, zich konden scharen—predikte die dag de enigste predikant in ons midden. Hij was 'n geboren Nederlander, ds. van Warmelo, van Heidelberg. Onder 't boven z'n hoofd, tegen de felle zonnestralen, uitgespannen zeil, stond hij als 'n waardig priester; vertrouwen wekkend, opbeurend, als 'n man tot mannen sprekend en hen wijzend op Hem, van wie de hulpe komen moet. Hij verliet ons met de belofte Donderdags a.s., de 16de December, op de feestdag van Dinaan, terug te keren, om dan voor te gaan in de godsdienst-oefening, maar 't behoefde niet. De middag van dié dag deden wij onze intocht in Heidelberg; eerst de meer dan 2,000 paarden en ruiters, en later de honderden en honderden wagens, die in twee kampen N. en Z.W. van de stad zich legerden, om

er 't hoofdkwartier der regering te beschermen dat wij daar opsloegen.

Er is vlug en snel gehandeld. Toen 't volk verlangde dat z'n regering zou optreden, besloten wij dat de regering krachtvol en doortastend zou wezen. Binnen weinige uren was 't Komitee, dat de zaken des volks geleid had, tot de beslissende stappen gebracht. Het riep de regering (n.l. de oude, in ons stelsel van lijdelijk verzet, nooit afgetreden, maar slechts tijdelijk in rust), van voor 1877 op, om de teugels weer in handen te nemen, en niet één hunner aarzelde. De Vice-president, bij afwezigheid van de President, trad op, en riep zijn Uitvoerende Raad bijeen. Deze benoemde de sekretaris van 't Komitee tot waarn. Staatssekretaris; de Volksvergadering werd tegen Maandag bijeengeroepen en door dit lichaam 'n Driemanschap ingesteld, om de Staatspresident tijdelijk te vervangen, en Kommandant-genl. en finansiëel beheer. Maandagsavonds was alles geregeld. In 'n uitvoerige proklamatie werd voor de wereld rekenschap gegeven van onze daden, en aan allen en een ieder bekend gemaakt: dat 't land verklaard werd in staat van beleg te zijn en onder de bepalingen van de Oorlogswet.

Wij braken onmiddellijk op — en terwijl men in Pretoria dacht dat wij ons met eindeloze debatten bezighielden, maar niets met zekerheid wist, omdat de nieuwsgierigen, welke ons kwamen opzoeken, onverrichterzake terugkeerden, lieten wij Pretoria links liggen, en trokken in massa—ik telde 663 wagens en karren—zuidoostwaarts op, en bezetten 't zo even genoemde Heidelberg, aan de heirweg tussen de hoofdstad en Natal, zetel van 'n telegraafkantoor, op weinige uren afstands van de Vaalrivier, en op gelijke afstand bijna van alle plaatsen in de Staat—oostelijk en westelijk—kortom 'n ideaal centrum. De regering in Pretoria afgesneden van haar Natalse hoofden en troepen; welhaast omsingeld, buiten

enige gemeenschap gesteld met de buitenwereld, en zo volmaakt geïsoleerd, dat zelfs vier weken na 't sneuvelen van generaal Colley nog weddenschappen aangegaan werden, en wel voor zware sommen, over de dag waarop hij tot ontzetting de stad zou binnenrukken. De laatste dag, na veler berekening, zou wezen 1 Mei.

Binnen 'n week tijds was 't land in ons bezit, met slechts zeer kleine afdelingen van troepen, opgesloten of in kampen, of in steden. Ofschoon dit laatste soms hinderlik was voor onze bewegingen, en 'n groot aantal onzer burgers vasthield en onttrok aan de versterking onzer gewapende macht op de enige grens waar gevaar dreigde, n.l. de Natalse—enige toegang voor de Engelse troepen tot ons land: zo zijn wij toch niet afgeweken van onze gedragslijn, om zo min mogelijk bloedvergieten te bevorderen. Er is nooit aan gedacht die plaatsen te bestormen. Integendeel, streng werd 't aanvallerderwijs te werk gaan verboden.

Spoedig ondergingen onze burgers de vuurdoop. Ten zelfden dage dat wij in Heidelberg trokken, werd te Potchefstroom 't eerste schot afgevuurd; 't bericht waarvan in Heidelberg Vrijdagmorgens aangekomen, ons noodzaakte krachtiger door te tasten. Orders werden gegeven om 't 94ste regiment, dat al drie weken vroeger van Lijdenburg naar Pretoria was vertrokken en zich nog op weg bevond, aan te zeggen niet verder te gaan; in afwachting van 't resultaat onzer onderhandelingen met de heer Lanyon. Onderhandelingen, zeg ik, en ik bedoel daarmee 't volgende. Met 'n afschrift der Proklamatie en 'n begeleidende brief, waarin wij onder meer schreven:

„In 1877 heeft onze toenmalige regering zonder bloedstorting de teugels van 's landskantoren overgegeven. Wij vertrouwen dat Uwe Eks. als vertegenwoordiger der edele Britse natie, in

edelmoedigheid niet zult onderdoen voor ons, en op gelijke wijze onze regering in staat zult stellen 't bewind weder te aanvaarden. Wij verwachten uw antwoord binnen tweemaal 24 uren."

Hiermee vertrok Hendrik Schalman naar Pretoria, en was, toen wij de patroelje naar 't 94ste regiment afzonden, nog niet terug. De Engelse bevelvoerder, majoor Anstruther, besloot na enig beraad met z'n officieren, te moeten doorgaan, en 'n gevecht ontbrandde. In 10 minuten was 't ten einde. De scherpschietende burgers hadden op '300 treden met dodelike gewisheid hun kogels doel doen treffen; 't regiment was vernietigd, op een na alle officieren dodelik gewond, gesneuveld; de Engelsen hadden hun vizier op 1,000 treden geplaatst, en slechts een Boer getroffen. Dit geschiedde de 20ste December bij Bronkhorstspuit.

In de Transvaal zelf vielen weinig andere gevechten van betekenis voor. Het zijn zonder uitzondering niets meer geweest dan voorposten-schermselingen bij Pretoria. Van de Engelse kant waren zij volmaakt doelloos en node-loze bloedstorting. Genl. Bellairs wist, dat zijn macht te klein was om door te zetten, en na 't begin van Februari is er dan ook niets meer van die aard voorgevallen.

De werkelijke strijd is gevoerd aan de Natalse grenzen tegen de troepen, die daar bij 't uitbreken van de onlusten aanwezig waren, en bijna vóór de grote aanvoer uit Europa en Indië. Van onze zijde werd natuurlijk onmiddellik dit zwakke punt in 't oog gezet, en twaalf dagen na onze aankomst in Heidelberg. acht dagen na 't gevecht bij Bronkhorstspuit, trok de heer P. Joubert met de keur onzer mannen uit Heidelberg weg. Ik zie ze, in mijn geest, defileren—allen te paard, veldkornetschap bij veldkornetschap; 't geweer in de rechterhand, om de flambard 'n rood zijden lint, de vlag vooraan, 'n 800

man, zonder kanonnen, (die hadden wij niet), zonder ambulans, zonder wagens of tenten. Zes weken hebben die mannen zo geleefd, in 't open veld, op de hoge Drakensbergen, op de harde grond doorweekt van de bijna onverpoosd neervallende regen, levende van biltong en beschuit. Eerst zes weken later schreef de Kommandant-genl. ons, dat er wat meer gemak kwam.

Zij hebben evenwel hun plicht gedaan; de passen over de Langenek de 28ste Januari verdedigd, en de aanval van generaal Colley teruggeslagen. de 8ste Februari in 't open veld bij Schuinshoogte, tegen de artillerie in, van 9 uur tot 6 uur des avonds de vijand 't hoofd geboden en 't slagveld behouden; de 28ste Februari de stoute bestorming van de hoge Amajubatop, door Colley beklommen in 't diepst van de nacht, tegengehouden en de vijand naar beneden geworpen. Op 't enge, oude slagveld boven op de top lag 't lijk van Sir G. Pomerey Colley, 'n kundig officier, 'n man van uitstekende bekwaamheden, gesneuveld op 't veld van eer voor 'n slechte zaak.

Toen was 't genoeg. De spanning in de Vrijstaat en de westelike provinsien werd bij de dag groter; de heldenmoeder Boeren wierp luister op hun zaak; die haar in de ogen van vriend en vijand boven verdenking plaatste. Voor deze macht der publieke opinie boog 't troese Albion 't hoofd, 'n wapenstilstand werd gesloten.

(VIII).

Hiermede was ons werk in Heidelberg verricht, en wij reden naar de Natalse grenzen om te onderhandelen over de vrede.

Als gij wilt neem ik u nog op die tocht mede, en doe u het einde aanschouwen.

Ons wachtte 'n moeilike reis tengevolge van de bij stromen nedervallende regens. 's Maandags, om midder-

nacht, de 14de, eindigde de wapenstilstand, en hoe wij ons ook haastten van Donderdagmorgen af, de late Maandagavond zag ons toch nog op een uur afstand van 't Boerenleger.

Eindelijk. Maandag, 14 Maart kwamen wij in de nabijheid van het kamp. Wij werden verwelkomd met 't bericht, dat de wapenstilstand voor vier dagen verlengd was, en rustig dientengevolge trokken wij Dinsdag 15 Maart op naar de Nek, Rechtssloot, de Amajuba met zijn spitse kruin, de bergwand, die zich in 't zuiden voor ons uitbreidde, en aan de linkerzijde over de Buffelrivier zich aansloot aan de bijna even hoge bergtoppen, die naar Wakkerstroom en Utrecht heenwezen. 'n Verheffing van de bodem bedekte nog 't leger. Hoger komende zagen wij de wagens en tenten in de volle breedte der lijn aan de voet van de bergwand, maar in onderscheiden groepen, hel verlicht; en spoedig waren wij omringd door honderden ruiters, die de Vice-President feestelisch inhaalden. Afgezonderd ter rechterzijde recht beneden voor de Amajuba, maar op een op zichzelf staande verheffing van 't terrein, trok 'n klein kamp de aandacht: dat was 't Vrijstaatse kommando, zei men.

Er heerste buitengewone drukte in 't leger. De toegang was van onze zijde vrij en onverlet, en men zag personen door 't kamp dwalen, wier trouw aan de zaak der Republiek minstens verdacht was. Men zag aankomen en vertrekken; bezoeken brengen en ontvangen, als ware door 'n bijzondere omstandigheid de bevolking op 'n reusachtig Nachtmaal. Weinig of niets gaf de indruk van oorlog. De Amajuba en de lagere, lange bergrug, die van z'n voet naar de Buffelsrivier toe de gezichts-einder afsloot van de gemeenschap met de wereld aan de andere zijde, deden ons gevoelen dat wij op 'n punt stonden van waar wij wel terug, maar niet verder voorwaarts konden, zonder geweld, d.i. krijg. De eerste aandrift was

tot 't uiterste dier grens te gaan, en van de rug of kam de vijand te gaan zien, die daar tegenover, gelijk wij aan deze zijde, op wacht stond.

Wij stegen te paard, en sloegen een pad ter rechterzijde op, bogen bij de uiterste voorpost om, waar wij de brave Kommandant P. Joubert op wacht vonden, met dezelfde trouw gereed zijn plicht te doen als bij Bronkhorstspuit, en waren spoedig hoog genoeg om in de verte, ter linkerzijde, in Zuidoostelijke richting, de langwerpige vierhoek te zien, die „de Engelsen” bevatte. Het was hemelbreedte 'n afstand van een mijl of drie. Onze blik dwaalde in het bergdal. De grote heirweg viel van onze zijde naar beneden in de diepte, met wijde wendingen de hellingen van 't terrein volgende, met 'n wijde bocht aan onze rechterhand afdalende tot 'n punt, bijna in rechte lijn voor ons gelegen, waar 'n paar huizen stonden, naast een in blauwgroene kleur getinte boomgaard. Ongeveer in die lijn, maar nog wat verder naar achter of dieper naar beneden, hadden de kanonnen gestaan, die de 28ste Januari de eerste aanval van Colley openden, en 'n paar uur machteloos hun bommen tegen de brede bergruggen opzonden. De aanval zelf was naar de hoek gericht, die aan onze linkerzijde werd gevormd. Het schijnt dat men de Nek niet in de lijn van de grote weg dacht te forseren, maar ter zijde af, waar men verwachtte 'n gemakkelijke kloof om de uiterste bergspits te vinden. Daar viel de kolonel Deane met de revolver in de hand. Zwijgend reden wij stapvoets langs de helling derwaarts. Hier was genoeg te horen en te zien. Omringd door de mannen zelve, die zes weken vroeger hadden pal gestaan, en met mannelijke kloekheid hun wis treffend lood de aandringers tegemoet gezonden, werd ons duidelijk hoe zulk 'n klein aantal scherpshutters 'n vrij

belangrijke legerafdeling hadden kunnen staande houden. Men had haar van drie zijden af onder 't lood gehad, en niet nutteloos geschoten voordat de vijand, in de waan met de kanonnade 't terrein schoon geveegd te hebben, hoog genoeg was om bijna weerloos voor de goed beschermde scherpschutter 'n wis mikpunt te wezen. Overal lagen de sporen van de strijd, helaas ook de onbegraven lijken der Engelse soldaten, gebroken veldflessen, ledige hulsen van patronen kledingstukken, splinters van gebarsten bommen. De gehele strijd werd ons voorgesteld, en de plekken bijna gewezen waar de bommen nedervielen, en de ellendige vuurpijlen, die, naar 't algemeen geloof, 'n bedwelmende, bijna vergiftigde damp achter zich lieten, waren nedergevallen. Onze gidsen waren fel gebeten op de Engelsen wegens het gebruik dezer helse machines. Dit daargelaten, heerste er 'n ernstige geest waar en wie men ook sprak, in de ware toon zijner godsdienstige overtuiging bracht hij God zijn dank voor de behaalde zegepralen, maar grootspraak hoorde men niet. Eerst later, eerst vele maanden later, en dan nog het eerst uit de mond van lieden die geen voet op de Nek gezet hadden, en toen de beer geschoten was waren komen opdagen om de huid te delen, heeft men het gesnoef van de Afrikaner gehoord, dat hij Engeland geslagen had, en gemakkelijk weder zou slaan.

Op dit toneel werd nu tussen de oorlogvoerende partijen onderhandeld. De indruk der eerste samenkomst was niet onbevredigend; maar onze verwachtingen op 'n eervolle vrede werden twee dagen daarna weder verijdeld door 'n telegram uit Londen, dat, in plaats van 'n stellig vrede sluiten mogelijk te maken, alles bijna afhankelijk deed zijn van 'n te benoemen Koninklijke Commissie, en bovendien ons bedreigde met

de afsnijding van de helft van ons land.

Het was nutteloos verder te onderhandelen en mij maakten ons gereed om na afloop van de wapenstilstand tot geweldige maatregelen over te gaan. In overleg met twee invloedrijke mannen uit de Oranje Vrijstaat werd overeengekomen, dat zij ons te hulp zouden komen, en achter de rug de Engelse troepen Natal intrekken. Het bevel werd gegeven om het dorp Utrecht te verlaten en daarna in brand te steken. Een derde proklamatie werd opgesteld, de redenen opgevend waarom wij de onderhandelingen afbraken, en alle stamverwanten in de Vrijstaat en in de Kaapkolonie oproepende om met ons ten strijde te gaan.

De gehele Zaterdag werd besteed om 't volk op de ernst van 't oogenblik voor te bereiden. Indien de president van de Vrijstaat, door de Engelse regering uitgenodigd om bij de onderhandelingen tegenwoordig te zijn, zijn gewicht in de schaal wierp, zou het wellicht tot 'n vrede komen; zo niet, dan was Maandagnacht te 12 uur de oorlog weder daar.

Het was die zelfde avond of Zondags morgens vroeg, toen eindelijk het bericht kwam dat President Brand, na dertien dagen reis van Bloemfontein, Newcastle gepasseerd was en na 'n kort bezoek bij sir Evelyn Wood, Zondags achtermiddags in ons leger kon verwacht worden.

Groot en algemeen was de geestdrift toen Zondagsmiddags te 3 uur zijn wagen uit de holle weg over de Nek opreed, en in het gezicht kwam. Met eerbied wachtte de „oudste des volks" hem af bij de voor hem bestemde plaats, onmiddellijk bij de grote tent onzer samenkomsten. Het was 'n groots en onvergetelik oogenblik in de geschiedenis van Zuid-Afrika. Hier in 't leger der opstandelingen tegen de

Engelse autoriteit, op verzoek dier Engelse regering zelve, de vertegenwoordiger der enige niet-Engelse macht, als bemiddelaar. De bemanning der ene „Hollandse" Republiek stuk gevaren door de oorlogskorvet van Hare Majesteit de Koningin van Engeland, ter herstelling overgegeven aan de leider der andere „Hollandse" Republiek.

XI.

Wij hebben die dag uren lang samen gepraat. Soms was 't 'n ongedwongen, vrij gesprek, waaraan deel nam wie lust had. De President Brand, reeds sedert 1864 aan het verkeer met de burgers gewend, is geduldig, vriendelijk, heeft meest 'n lachtende trek op het gelaat, en praat zelfs gaarne veel en onophoudelijk. Velen van onze oudere mannen kende hij persoonlijk, of altans hun verwanten, in de Vrijstaat wonende. Hij herinnerde zich zelve en zijn hoorders dan gaarne vroegere gebeurtenissen, en wist met grote takt altijd de deugden van gematigdheid en bescheidenheid in 't licht te stellen; hij wekte tot geduld en toegeeflijkheid op. Hoe was het niet met de Vrijstaat gegaan, met de Basoeto's en Philip Wodehouse, en later met de diamantmijnen? Was het niet duidelijk dat zachtmoedigheid en vredelievendheid de zege wegdroegen?

Het was ons spoedig duidelijk dat onze geëerde gast volstrekt niet de bodé van nadere beschikkingen was. Hij had slechts 'n uur bij sir Evelyn Wood doorgebracht, en kon ons niets zeggen van enige onderhandelingen door hem met de Britse Generaal gevoerd.

Ik kan mij, na drie jaren en meer, niet alles herinneren van hetgeen in die lange Zondag achtermiddag al niet besproken is, uren achtereen, en altoos weder van voren af aan, uit het-

zelfde gezichtspunt, met eentonige vasthoudenheid. De avond viel en wij konden elkander, ik zal niet zeggen niet overtuigen, neen: niet vinden. Wij wilden beiden vrede, maar de President van de Vrystaat was, om daartoe te komen, toegeefliker dan wij. Hoe nauw ook verwant, daarin stonden wij toch niet gelijk. Wij hadden eenmaal onze schepen achter ons verbrand. Wij moesten overwinnen of sterven; hij was wel met de landingsboot aan de kust, maar kon zich nog buiten de strijd houden. Moest hij niet? Ik heb er nooit de President van de Vrijstaat een grief van gemaakt, dat hij, 't hoofd van 'n onafhankelijke Staat, alles heeft gedaan om zijn land voor oorlog te bewaren. Dat was zijn recht, zijn plicht. Maar wat ik ook nooit heb kunnen toegeven was, dat wij ons zonder waarborg zouden overgeven aan de genade van 'n oppermachtige vijand, die er schaamteloos voor uitkwam, dat hij de helft van ons land wilde afsnijden.

Het werd laat en het werd stiller in 't leger. De meeste gingen ter rust, of eindigden de Zondag met godsdienst-oefeningen, en zonden ons de tonen van hun gezang en alle zijden toe. Ook dit stierf weg. De maan wierp op onze tenten en wagens, in groepen over de hoogvlakte verspreid, 'n bijna gulden licht; de koele avondlucht verfriste de zware atmosfeer in de tent, waar nu alleen de hoofdleiders bijeen waren met President Brand. Het zal omstreeks negen uur geweest zijn. Wij wanhoopten onze geëerde gast te overtuigen van ons ernstig voornemen om de strijd vol te houden. Het was een dier zeldzame ogenblikken, waarin het moet uitgesproken worden, dat toegeven niet baat, dat men zó en niet anders wil, omdat men niet anders kan.

Toen las ik, op verzoek van de heer Kruger, het navolgende stuk voor. De President zat links van mij, bij een

dier hoge kisten waarop het licht was nedergezet; om en bij ons de mannen, die grotendeels allen in de strijd hun leven gewaagd hadden; allen sedert drie maanden met daden getoond hebbende, dat wij onze woorden konden waar maken. Ik geloof niet, dat daar iemand was, die niet begreep dat wij over de toekomst niet alleen van ons zelve, maar van Zuid-Afrika beraadslaagden. Ik las met 'n zachte en diepe stem. Ik wilde elk woord doen doordringen..... Was het niet met ons hartebloed geschreven?

Ik neem hier slechts het slot van dit stuk op.

„Wij doen twee ernstige verklaringen:

„Aangezien het nu blijkt, dat de wapenstilstand, onder valse voorstellingen en met bedriegelijke redenen, ons is afgedwongen, verklaren wij ons in geen opzicht daardoor gebonden, en wij zullen de levensmiddelen de belegerde kampen niet laten ingaan, maar die goederen verbeurd verklaren.

„Ten tweede: de geschiedenis leert ons hoe een volk zich tegen een tiran verdedigt. Wat Willem III van Oranje, de Koning die Engeland verlost heeft van de tiranni, zeide in 1672: „liever een bedorven land dan geen land”, toen hij order gaf om de dijken van Holland door te steken en het land onder water te zetten; wat Rusland deed toen het in 1812 bevel gaf Moskau in brand te steken, zal ons leren wat wij te doen hebben. Wij zeggen: indien gij ons land hebben wilt, neemt het, maar over onze lijken en de puinhopen van have en goed.

„En eindelijk, Broeders in Zuid-Afrika! Strijdt met ons. Wij roepen u nu allen met vrijmoedigheid op om nevens ons te strijden. Onze strijd is van nu af aan 'n strijd voor recht en waarheid tegen een gemeenschappelijke tiran, die heden ons en morgen u zal

vertreden. Het is aan u om te zeggen: wie zal in Afrika regeren: de Afrikaner of enige dwingelanden in Downingstreet? Of wilt gij met gevouwen handen blijven toezien, hoe wij vermoord worden? Ons geloof is het uwe. Wie zijn leven wil verliezen voor de vrijheid zal het behouden, maar die het behouden wil zal het verliezen.”

Men kon een speld horen vallen. Bij het einde hief Brand het op de borst gezonken hoofd op; de anders hem zo eigen gejaagdheid was weg. Stil sprak hij, meer voor zich zelf heen, dan tot ons het woord richtende: „daar beware ons God voor!”

Het lag in de hand van de President van de Oranje Vrijstaat die wens te doen vervullen. Onze positie was duidelijk; wij konden niet uit elkander gaan en de wapens nederleggen dan onder deze voorwaarden: 1e. dat er in plaats van beloften en verzekeringen, bij wederzijdse verbintenis grondslagen van vrede werden gelegd, en daarbij het richtsnoer en de werkkring bepaald voor de later bijeen te komen koninklike commissie, waardoor deze gebonden zou zijn. In dit geval omdat dan het voornaamste voor ons reeds was gewonnen, konden wij afzien van onze eis om in die commissie vertegenwoordigd te zijn; 2de dat de Transvaal door Engeland terug te geven, dezelfde Transvaal zou zijn die men in 1877 geannexseerd had. Zo niet, dan oorlog: maar oorlog zonder verschoning, oorlog gemeenschappelijk met allen in Natal, en in de Vrijstaat en de Kaapkolonie, die van dezelfde bloede waren, in één woord, de grote krijg tegen Engeland, waaruit 'n vrij Afrika oprijzen, of waarin de Hollandse Afrikaan te gronde gaan zou.

Het stuk dat wij onze derde proklamatie noemden, was daartoe de wapenkreet, en de President van de Vrijstaat wist, dat, wanneer wij redelijk in onze

eisen waren, en met gratie wisten toegeeflijk te zijn, het afwijzen van onze eisen de laatste weifeling in het hart zijner burgers zou wegnemen; dat ze dan allen te wapen zouden snellen! Ja, hij wist meer: hij wist dat hij dan zelf aan hun hoofd zou staan.

Er viel niet langer te redekavelen. Wij moesten de volgende dag pal staan. Angstig, maar met beleefde bescheidenheid zagen wij naar onze hooggeachte vriend; onze vurige wenssen, meer te lezen op ons gelaat dan in woorden uitgedrukt, waren voor zijn hulp in de diplomatische strijd van Maandag daaraanvolgende.

Het was tijd ter ruste te gaan; immers tegen 8-uur des ochtends in 't huis van O'Neil was onze bijeenkomst bepaald, en wij hadden een goed uur te paard daarheen. Wij braken alzo op, maar weinigen onzer konden de slaap vatten. Nog lang liepen wij buiten onze wagens op en neder. President Brand was diep getroffen, en bezwoer mij die proklamatie, welke hij hoopte dat nooit nodig zou zijn, toch niet te publiceren. Ik heb daaraan tot heden voldaan. Maar het ligt natuurlijk niet in mijn macht een staatsstuk, dat 'u schakel in de keten van gebeurtenis en is geweest, te vernietigen. Het wapen, destijds zeker 'n tweesnijdend zwaard, is nu gelukkig door de betere omstandigheden stomp en verroest.

Eindelijk had ook ik mij ter ruste gelegd; als goede krijgskameraden, de heer Jacob Maré en ik in 'n wagen naast elkander, toen, door zijn onrust gedreven, de heer Kruger my weder uit de dommel riep, en opnieuw zijn hart uitstortte. Zo ooit dan heb ik die nacht de zware verantwoordelijkheid gevoeld, die op de leiders van ene volksbeweging als de onze rust. Om ons heen lagen de duizenden burgers rustig te slapen. Fouten van onze zijde konden die mannen, wie

weet binnen hoe weinig tijd, de dood in de armen voeren, en toch hoe zwak, hoe machteloos waren wij niet!

'n Lange dag vol ernstige onderhandelingen volgde. En eindelijk werd 'n vrede getekend, die ons de verzekering gaf binnen weinige maanden weder de regering in handen te hebben, en die ook voldeed aan 't gevoel der Engelse macht, en haar voor zich zelf en de buitenwereld de voldoening gaf van ten uiterste gevoerde inschikkelijkheid.

Er bestaat of bestond ene op brede schaal uitgevoerde tekening van het bezoek, door Sir Evelyn Wood en zijn staf daags daarna op den Nek gebracht. De heer Melton Prior had het ogenblik gekozen, dat de Engelse officieren, opgewacht door de Kommandant-Generaal Joubert, omringd van de leden der Regering en zijn staf, met President Brand, als het ware getuigen zijn van de in paradestijl aftrekkende „paardenruiters”—in 'n halve kring geschaard ter zijde van de grote tent, waar straks 't ontbijt zal worden gebruikt, Generaal Wood door ons aan te bieden. Hier was dan nu 't einde. Zeven, achthonderd man sterk, had ik ze zien wegrijden van Heidelberg; bij de 4,000 zagen wij ze nu aftrekken! De greep van de tekenaar was een gelukkige. Fijn en scherp kwamen de ronde veldhoed, de kogeltas, het in de rechterhand opgeheven geweer uit, tegen de ranke gestalten van de met de witte helm gedekte officieren, de grauwe kleur der ene tegen de rode tinten der anderen, terwijl de rustige gestalte, b.v. van Pretorius en Brand, zeer goed getroffen waren. De Engelse Generaal geeft de Boeren-Kommandant de hand, en uit duizenden kelen stijgt een „hoera” op; de geweren worden afgeschoten, en weg stuiven ze, in volmaakte orde, wuivende met de hand, naar huis, de zege is behaald; nageogd, niet zon-

der bewondering, door de ridderlike vijand, die het zich zelf bekennen moest, dat hij 'n vijand zijner waardig had gezien. 'n Paar uur bleven wij nog te zamen, terwijl inmiddels het leger oprak, en de Nek verliet. Er was geen houden meer aan; de burgers verlangden naar huis, en zo ver men noordwaarts zien kon waren de wegen bedekt met de witte huiven der wagens. Toen wij na afloop van 'n eenvoudig doch gezellig ontbijt onze tent verlieten, cogden wij de Engelse Generaal na, die met zijn staf het pad naar de Nek afreed. Toen hij uit het oog verdwenen was, namen wij het toneel rondom ons op. Waar was het leger waarmee wij tien dagen van zoveel angst en zorg hadden doorleefd? Het bestond niet meer. Tenten, wagens, alles was weg. Dankbaar stegen wij ook te paard, en volgden langzaam onze vooruitgegane burgers. 'n Uur rijdens bracht ons uit Natal, en weder in ons eigen land, ter plaatse van Meek.

Voor de laatste maal had de Kommandant-Generaal nog ene bijeenkomst bepaald, om, zo als het in de eenvoudige stijl van 't staatsleven hier genoemd wordt: „het publiek te bedanken.” Eerst als dat is geschied kan 't burgerleger zich ontbonden rekenen. Geen lange, maar enkele vurige toespraken werden gehouden — de leden van 't Driemanschap dankten het volk, en spoorden het aan om vol vertrouwen naar huis te gaan, de vrede was getekend, veel verkregen, wel niet alles, maar het ontbrekende zou volgen. 'n Paar sprekers antwoordden, en brachten een vaak door aandoening afgebroken woord van erkentelijkheid aan de Generaal Joubert.

Des avonds te 6-uur waren er geen 10 man meer bijeen. Zo eindigde ene geschiedenis, die ik hoop dat gerekend zal worden ene bladzijde uit het boek der historie van Nederland te bevatten.